Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, իր կայքերում ներկայացնելով հայագիտական հրատարակություններ, նպատակ ունի հանրությանն ավելի հասանելի դարձնել այդ ուսումնասիրությունները:

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում հայագիտական աշխատասիրությունների հեղինակներին, հրատարակիչներին:

Մեր կոնտակտները՝

Պաշտոնական կայք՝ **http://www.armin.am**

էլ. փոստ՝ **info@armin.am**

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ-ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԱՎՍՏՐԱԼԻԱՅԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

(1997- 1999թթ.)

Երևան 2001

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ
Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի
գիտական խորհրդի որոշմամբ

Ավստրալիայի խորհրդարանական քննարկումները հայոց ցեղասպանության մասին (1997-1999թթ.) (նյութերի ժողովածու)

ԿԱԶՄՈՂ, ԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՀԵՂԻՆԱԿ ԵՎ ԽՄԲԱԳԻՐ Լ. ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՆՆԱ ԱՂԱԽԱՆՅԱՆԻ

ԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԵՆ

Ներկայումս Ավստրալիայի հայ համայնքում կա շուրջ 40000 մարդ, որոնք այստեղ են եկել ավելի քան քսան երկրներից:

Հայերի առաջին խմբերը հեռավոր մայր ցամաքում հայտնվեցին Մեծ եղեռնից հետո: Զանգվածային տեղաշարժերը հիմնականում տեղի ունեցան Երկրորդ աշխարհամարտից հետո:

Հիմնվելով իրենց համար խիստ անծանոթ մի օտար երկրում, հայերը հատկապես վերջին երեք տասնամյակների ընթացքում լայն ճանաչում և մեծ հարգանք ձեռք բերեցին նոր միջավայրում:

Ինչպես ավստրալիացիներն են բնութագրում հայերին, նրանք հասարակական կյանքում, առևտրում և արդյունաբերության բնագավառում անգնահատելի տեղ գրավեցին Ավստրալիայի հասարակության մեջ:

1997թ. ապրիլի 17-ին Ավստրալիայի Նոր Հարավային Ուելսի խորհրդարանի Օրենսդիր ասամբլեայի նիստը քննարկեց մի խումբ պատգամավորների առաջարկությունը՝ Հայոց ցեղասպանության հիշատակի օրը նշելու մասին: Հանդես գալով Օրենսդիր ասամբլեայի նիստում, երկրի վարչապետ, մշակույթի և էթնիկական գործերի նախարար Քարրը, հայտարարեց. «Կառավարության անունից ես պաշտպանում եմ առաջարկությունը... Ինչո՞ւ է անհրաժեշտ, որպեսզի Նոր Հարավային Ուելսի պառլամենտը նշի հայերի ցեղասպանությունը: Նախ, որովհետև այն 20-րդ դարի առաջին հայտնի ցեղասպանությունն է: Այս դարը կճանաչվի ողբերգական, քանի որ ավելի վաղ սկսված հանցագործությունը չի դադարեցվել: Առաջին մեծ ցեղասպանությունն էր դա, որը վիճակվեց հայ ժողովրդին: Երկրորդ՝ որովհետև հայ համայնքը ավստրալիական ժողովրդի մասն է կազմում: Հայերն Ավստրալիայում հասկանում են, որ մենք սրտաբաց ենք ընդունել նրանց, իբրև աշխարհում իր տեսակի մեջ եզակի մշակույթի ներկայացուցիչների և նրանք ավստրալիական քաղաքականությունը կրում են հպարտությամբ»:

Անհրաժեշտ է նշել, որ խորհրդարանական քննարկումներից առաջ ավստրալիական հասարակայնությունը բարձր գնահատեց Ամենայն հայոց կաթողիկոս Գարեգին Ա-ի այցելությունը և նրա հետ բազմաթիվ հանդիպումները անմոռանալի տպավորություն թողեցին:

Ավստրալիական խորհրդարանը 1997թ. ապրիլի 17-ին միաձայն որոշում ընդունեց յուրաքանչյուր տարի Հայոց ցեղասպանության հիշատակի օր նշելու մասին:

1998թ. մարտի 9-ին Ավստրալիայի խորհրդարանի ներկայացուցիչների պալատը հատուկ քննարկման հարց դարձրեց կրոնական փոքրամասնությունների հետապնդումների հարցը:

Հանդես գալով պալատի նիստում, Հյուսիսային Սիդնեյից պատգամավոր Հոքեյը ներկաների ուշադրությունը հրավիրեց Թուրքիայի Հանրապետությունում քրիստոնյա փոքրամասնությունների հանդեպ խտրականության և նրանց հետապնդումների գոյության վրա: Իր ելույթը հատկապես Հոքեյը կառուցել էր Թուրքիայում հայ համայնքի նկատմամբ իրականացվող ճնշումների և ստորացումների մասին գոյություն ունեցող տվյալների հիման վրա և փաստորեն անդրադարձավ Հայոց ցեղասպանության դատապարտման հիմնախնդրին:

Հարցի քննարկումը, չնայած մի խումբ պատգամավորների կողմից Թուրքիայի հասցեին կատարված խիստ քննադատությանը, հանվեց օրակարգից:

Վերջին տարիներին ավստրալիացի և օտարերկրացի մի խումբ գիտնականներ բազմաթիվ զեկուցումներով ու տպագիր նյութերով տեղի հասարակայնությանը քաջատեղյակ են պահել Հայոց ցեղասպանության իրողության մասին: Սիդնեյի համալսարանական գիտնականները, հայ նշանավոր պատմաբաններ Վ. Դաղրյանը և Ռ. Հովհաննիսյանը լինելով Ավստրալիայում հանդես եկան բազմաթիվ զեկուցումներով, բացահայտելով Հայոց ցեղասպանության բուն էությունը:

1998թ. ապրիլի 29-ին Ավստրալիայի խորհրդարանի Օրենսդիր ժողովի օրակարգում քննարկման դրվեց «Հայերի ցեղասպանության տարելիցը» հարցը:

Պատգամավորների կողմից հիմնականում հարց բարձրացվեց ճանաչել հայերի ցեղասպանության իրողությունը, խորհրդարանի տարածքում կանգնեցնել ցեղասպանության զոհերի հիշատակը հավերժացնող հուշակոթող:

Հանդես գալով խորհրդարանական նիստում, պատգամավոր Վատկինսը հայտարարեց, որ «... հուշարձանի կառուցումը Նոր Հարավային Ուելսի խորհրդարանի շենքի տարածքում կծառայի իբրև մնայուն հիշատակ Օրենսդիր ժողովի կողմից կազմակերպված այս շարժման: Այն կգրավի հայկական ցեղասպանության ողբերգության վրա բոլոր նրանց ուշադրությունը, ովքեր կայցելեն խորհրդարանի շենք: Այն կծառայի իբրև հայ ժողովրդի կենսունակության, խիզախության և ոգու խորհրդանիշ: Ի վերջո, այն կծառայի իբրև Պալատի որոշման մշտական հիշեցում, որով արտահայտվեցին Նոր Հարավային Ուելսի բնակչության զգացմունքները և աշխարհը ցեղասպանության սարսափից ազատելու ցանկությունը»:

Խորհրդարանը ձայների մեծամասնությամբ ընդունեց առաջարկությունը խորհրդարանի տարածքում հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակը հավերժացնող կոթող տեղադրելու մասին:

Ցավով պետք է նշել, որ ավստրալիական խորհրդարանը Հայոց ցեղասպանության դատապարտման խնդրում դեռևս անհամերաշխության է հանդես բերում: Առանձին պատգամավորներ փորձում են բարձր ամբիոնը օգտագործել Ավստրալիայի թուրքական համայնքի և առանձին թուրքական կազմակերպությունների հակահայկական նկրտումների պաշտպանության համար:

1998թ. մայիսի 21-ին Ավստրալիայի խորհրդարանի ներկայացուցիչների պալատը քննարկելով առանձին պատգամավորների հաղորդագրությունները, կրկին անդրադարձավ Հայոց ցեղասպանության հիշատակությանը:

Պատգամավոր Լինչը (Լիվերպուլ) պալատին ներկայացրեց թուրքական մի շարք կազմակերպությունների Ավստրալիայի խորհրդարանին հասցեագրված դիմումները, գտնելով, որ Հայոց ցեղասպանության դատապարտման մասին Օրենսդիր ժողովի որոշումը միակողմանի է և առաջարկեց խորհրդարանում հատուկ քննարկման հարց դարձնել թուրք

համայնքի բողոքը:

1998թ. հուլիսի 18-ին ներկայացուցիչների պալատը կրկին անդրադարձավ Հայոց ցեղասպանության հիշատակությանը: Այս անգամ հարցը բարձրացրեց պատգամավոր Նագլը, որը հանդես եկավ Նոր Հարավային Ուելսի թուրքական միությունների խորհրդի՝ Օրենսդիր ժողովին հասցեագրված դիմումի ընթերցմամբ: Պալատը բավարարվեց միայն հարցապնդումն ունկնդրելով:

Հարցը չքննարկվեց:

1999թ. մայիսի 13-ին Ավստրալիայի խորհրդարանի ներկայացուցիչների պալատում նորից հիշատակվեց Հայոց ցեղասպանությունը:

Պատգամավոր Վատկինսը (ազատ առևտրի նախարար, սպորտի և հանգստի նախարար) առաջարկեց պալատին ճանաչել 1915թ. հայերի ցեղասպանության դատապարտման երկրորդ տարին և հարգել զոհված հայերի հիշատակը:

Բազմաթիվ պատգամավորներ պաշտպանեցին Վատկինսի առաջարկությունները, սակայն պատգամավոր Յան Արմսթրոնգը կասկածի տակ վերցնելով Հայոց ցեղասպանության իրողությունը, առաջարկեց քննարկումը հետաձգել, որն և ընդունվեց, համաձայն մեկից ավելի տարաձայնության առկայության մասին խորհրդարանի աշխատակարգի վերաբերյալ գործող օրենքի 193-րդ հոդվածի պահանջների:

Անկախ Ավստրալիայի խորհրդարանի առանձին պատգամավորների դիրքորոշումից և տեղի թուրքական համայնքի հակահայկական տրամադրվածությունից, այսօր արդեն խորհրդարանի տարածքում տեղադրվել է Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակը հավերժացնող հուշարձանը, որը մի նոր ահազանգ է աշխարհի բոլոր ժողովուրդներին:

ԱՎՍՏՐԱԼԻԱՅԻ, ՆՈՐ ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ՈՒԵԼՍԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ՕՐԵՆՍԴԻՐ ԱՍԱՄԲԼԵԱՅԻ ՆԻՍՏԸ 17-Ը ԱՊՐԻԼԻ 1997Թ. ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՇԱՏԱԿԻ ՕՐԸ ՆՇԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

ՊԱՐՈՆ ՔՈԼԻՆԶ (*Ուիլլռուբի – ընդդիմության առաջնորդ*). – Քանի որ 1997թ. ապրիլի 24-ին նշվում է 1915-1922թթ. թուրքական կառավարության իրականացրած հայերի ցեղասպանության 82-րդ տարեդարձը, առաջարկում եմ.

ա) հավաքել Նոր Հարավային Ուելսի հայկական համայնքի անդամներին՝ հարգելու համար 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանությանը զոհ դարձած 1,5 միլիոն տղամարդկանց, կանանց և երեխաների հիշատակը,

բ) դատապարտել հայերի եղեռնը և մեր դարում իրագործված բոլոր հետագա ցեղասպանությունները՝ որպես ռասսայական, մշակութային և կրոնական ծայրահեղ անհանդուրժողության դրսևորումներ,

գ) խոստովանել անհրաժեշտությունն այն բանի, որ հարկավոր է ճանաչել ու հիշել մարդկային պատմության սև փուլանիշերը՝ համոզված լինելու համար մարդկության հանդեպ նման հանցագործությունների կրկնության անհանդուրժելիության մեջ,

դ) դատապարտել և կանխարգելել տարիների վաղեմության ներքո հայերի ցեղասպանության, ինչպես նաև նույն դարում իրագործված ցեղասպանության այլ գործողությունների՝ պատմական ճշմարտության փաստը ժխտելու և խեղաթյուրելու բոլոր փորձերը,

ե) համայն Նոր Հարավային Ուելսում ապրիլի 24-ը հայտարարել 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանության զոհ դարձած 1,5 միլիոն հայերի հիշատակի օր,

զ) դիմել Դաշնության կառավարությանը՝ հայերի ցեղասպանությունը պաշտոնապես դատապարտելու, ինչպես նաև՝ մարդկության հանդեպ նման հանցագործությունները ժխտելու ցանկացած փորձ խափանելու կոչով:

Ապրիլի 25-ին Ավստրալիան նշում է իր մարտական մկրտության տարեդարձը: Մենք հիշում ենք այն օրը, երբ

1915թ. երիտասարդ ավստրալիացիներն ափ էին իջնում Գալ-լիպիլիի ոլորապտույտ լանջերով՝ Դարդանելի հեռավոր կողում: Այդ օրը մենք համարում ենք վճռական մեր ազգային պատմության մեջ և մեր ազգային ինքնագիտակցության համար որոշիչ: Բայց միևնույն ժամանակ, երբ դաշնակիցները հավաքվեցին Անզակի մոտ, անցնող գիշերվա մեջ ուրիշ կարևոր իրադարձություն տեղի ունեցավ ոչ հեռու գտնվող Կոստանդնուպոլսում: Անզակյան արմադան լուսավորող նույն արևը չարագուշակ ստվերներ գցեց թուրքական կառավարության կողմից այն օրն սպանված հայկական համայնքի հարյուրավոր առաջնորդների մարմինների վրա: Նրանք հայերի քաղաքական, հոգևոր, մշակութային առաջնորդներն էին, և նրանց մահը դարձավ 20-րդ դարի առաջին, սահմռկեցուցիչ ցեղասպանության սկիզբը:

Այս երկու պատմական իրադարձությունները բնույթով ու դաժանությամբ տարբեր են. մեկը խլեց հարյուրավոր ավստրալիացիների կյանքը, մյուսը՝ 1,5 միլիոն հայերի, սակայն այս իրադարձություններն անչափ կարևոր ու բախտորոշ էին այդ ժողովուրդների համար: Այն, որ հայ և ավստրալիացի ժողովուրդները նշում են իրենց անվիճելիորեն ամենանշանակալի ազգային իրադարձությունները մեկ օրվա տարբերությամբ, շատ հետաքրքիր պատմական փաստ է: Բայց մարդիկ ճակատագրական նշանակություն ունեցող ազգային ողբերգությունների համար օրեր չեն ընտրում: 1915թ. երիտթուրքական կառավարության իրագործած 1,5 միլիոն հայերի ցեղասպանությունը հայ ժողովրդին բնաջնջելու կանխամտածված, դիտավորյալ փորձ էր:

Դարեր ի վեր ապրելով իր հնամենի հայրենիքում, որ Օսմանյան կայսրության արևելյան գավառ էր դարձել, հայերը մշակութային, տնտեսական, հոգևոր վտանգ էին ներկայացնում թուրքական կայսրության համար: Ցեղասպանության կազմակերպիչները՝ Իսմայիլ Էնվեր փաշան, Մահմեդ փաշան, Թալեաթ փաշան և Ահմեդ Ջեմալ փաշան, ոգևորված էին տարէթնիկ ու տարակրոն Օսմանյան կայսրությունը Բոսֆորից մինչև Կենտրոնական Ասիա տարածված պանթուրքական

կայսրության վերափոխելու ցանկությամբ: Այդ ժամանակ հետևողականորեն ոչնչացվել էր հայ ազգի ավելի քան կեսը՝ մոտավորապես 1,5 միլիոն: Հայերը ոչնչացվում էին հրեշավոր կոմպանիայի կոորդինացման ու կատարման համար կիրառված հնարավոր բոլոր միջոցներով: Ծածկագրված հեռագրերը օգտագործվում էին ցուցումներ ու հրամաններ փոխանցելու, իսկ ժամանակակից տրանսպորտը՝ Սիրիայի անապատների համակենտրոնացման ճամբարներ բնակչության խմբեր տեղափոխելու նպատակով: Շատ մարդիկ են սպանվել իրենց գյուղերում ու քաղաքներում, սիրիական Դեյ-էլ-Զոր անապատի համակենտրոնացման ճամբարներ տանող մահվան երթերի ժամանակ: Կենդանի մնացած հայ տղամարդիկ զորակոչվում էին թուրքական բանակ, զինաթափ արվում ու ոչնչացվում աշխատանքային հատուկ գումարտակներում: Նրանց կա՛մ ստիպում էին աշխատել բառացիորեն մինչև մեռնելը, կա՛մ սպանում էին, երբ կորցնում էին աշխատունակությունը:

Գրեթե բոլոր հայ մշակութային, հոգևոր և քաղաքական առաջնորդները, 1915թ. ապրիլի 24-ից սկսած, ձեռբակալվել են ու սպանվել: Մնացած բնակչությունը՝ ծերեր, կանայք ու երեխաներ, հատուկ ջոկատների կողմից տեղահանվել է կամ բռնի իսլամացվել, բռնաբարվել, մորթվել: Ողջ մնացածները ստիպված են եղել լքել իրենց հայրենիքը՝ ցրվելով աշխարհով մեկ: Գրեթե բոլոր մեծ տերությունները դատապարտելեն թուրքական կառավարությանն այդ պատժիչ կոմպանիայի համար: Բայց և այնպես, դատավճիռը մնում է չկայացված: Ընդմիշտ կմնա պատմության մեջ այդ հրեշավոր փաստը, ինչպես նաև աշխարհի անտարբերությունը Գերմանիայում, Կամբոջայում, Էրիթրեում, նախկին Հարավսլավիայում, Աֆրիկայի ջունգլիներում կատարված ցեղասպանությունների նկատմամբ:

Թուրքիայի հետագա բոլոր կառավարությունները, բացառությամբ Դամադ Ֆարիդ փաշայի կառավարության, որ իշխանության գլուխ էր անցել համաշխարհային առաջին պատերազմից հետո, ժխտել են հայերի ցեղասպանության փաստը՝ պնդելով, որ հայ բնակչությունը, գտնվելով պատերազմի գոտում, պարզապես վերաբնակեցվել է իր իսկ ապահովության

համար: Այսօր Անկարայում նույնիսկ դամբարան կա ի պատիվ Թալեաթ փաշայի՝ ցեղասպանության գլխավոր կազմակերպչի: Պատմությունը կարող է խեղաթյուրվել, բայց մոռացվել՝ երբե՛ք: Այդ ողբերգական իրադարձությունները տասնամյակների վաղեմություն ունեն, բայց հայ ժողովրդի հիշողության մեջ ժամանակի ընթացքում չեն խամրել: Այսօր Ավստրալիայի հայ համայնքում 30000-35000 մարդ կա ավելի քան 20 երկրներից:

Վերջին երեք տասնամյակների ընթացքում հայ համայնքը կարևոր դեր է խաղացել մեր երկրի մշակույթի ձևավորման գործում: Որպես Ուիլլոուբիի անդամ, ես երջանիկ եմ, որ ականատեսն եմ այն ամենի, ինչին հասել է համայնքն այս ընթացքում, հատկապես վերջին 16 տարիներին: Լքելով պատերազմից ավերված երկրները՝ շատ հայեր հիմնել են այստեղ ոչ մեծ ձեռնարկություններ, որոնք տասնամյակներ անց, չնայած մրցակցությունը, սկսեցին ծաղկել: Հասարակական կյանքում, ինչպես նաև կոմերցիայում, հայ համայնքն անգնահատելի է մեր ազգի համար: Ես գիտեմ, որ նրա առաջնորդներն ամեն հնարավոր բան արել են՝ համայնքի երիտասարդ անդամներին քաղաքացիության նշանակությունը ներշնչելու համար:

Ավստրալիայի հայերին իրենց ծնողներն ու ուսուցիչները սովորեցնում են ակտիվ լինել և մասնակցել համայնքի գործունեությանը: Նրանց ուսուցանում են այնպիսի հասարակության ստեղծման կարևորությունը, ուր տքնաջան աշխատանքը պարգևատրվում է և ուր մարդուն հնարավորություն է ընձեռվում լրիվությամբ օգտագործել իր կարողությունները: Ոչինչ չի կարող ավելի ավստրալիական լինել, քան հայկական հիասքանչ միտքը: Հատկապես աղետների ժամանակ, երբ հայ համայնքը մոբիլիզացվում է ու գործում ի շահ ընդհանուրի: Ինչպես ասամբլեայի շատ հարգելի անդամներ, ես էլ պարզորոշ հիշում եմ 1988թ. դեկտեմբերի 7-ը, երբ տեղեկություններ հասան Հայաստանի Հանրապետությունում տեղի ունեցած սոսկալի երկրաշարժի մասին, ուր կային տասնյակ հազարավոր զոհեր:

Լավ հիշում եմ այդ օրն իմ այցը հայկական մշակույթի

կենտրոն, ուր աշխատակիցների մի մեծ խումբ արդեն ուղարկելու համար հավաքել էր անհրաժեշտ ամեն բան: Ես բախտ եմ ունեցել նախարար լինել այն կառավարության օրոք, որի համագործակցությամբ դա կազմակերպվում էր: Զարմանալի չէ, որ հայ համայնքը օգնության նետվեց այդպես արագ ու նպատակամղված:

Իր ողջ պատմության ընթացքում հայ ժողովուրդը շատ դժվարություններ է տարել, ցեղասպանություն է տեսել և այլն: Բայց հայ ժողովրդի բնութագրական գիծը վերապրել ու ծաղկելն է, և այստեղ ծնված շատ հայեր երեխաներն ու թոռներն են նրանց, ովքեր ողջ մնացին եղեռնից հետո: Ցեղասպանությունից մազապուրծ մի բուռ մարդիկ ևս այստեղ են ապրում: Ու թեև նրանք, ինչպես նաև մեր անզակցիները, մոտ ապագայում մեկը մյուսի ետևից կլքեն մեզ, մենք հարգելու ենք նրանց հիշատակը, համարելով նրանց ժամապահներ, որ հիշեցնում են մեզ այն, ինչը երբեք չպետք է մոռանանք:

ՊԱՐՈՆ ՔԱՐԸ *(Մարառբրա - փարչապետ, մշակույթի և էթնիկական գործերի նախարար).* – Կառավարության անունից ես պաշտպանում եմ առաջարկությունը: 1988թ. երբ ընդդիմության առաջնորդ էի, առաջին անգամ այցելեցի հայոց եղեռնի հուշարձանին, մի օր, որը պարզորոշ հիշում եմ: Երբեք չեմ մոռանա այն յուրահատուկ մթնոլորտը, որ տիրում էր օպերային թատրոնի համերգային դահլիճում. սգո մթնոլորտ և միաժամանակ՝ սրտահույզ: Հուզիչ, որպես ձոն հայկական եզակի մշակույթին, գրականությանը, երաժշտությանն ու պարին, ողբերգական՝ այս դարում հայերի ապրած սարսափների կենդանի հիշողություններից:

Ինչո՞ւ է անհրաժեշտ, որպեսզի Նոր Հարավային Ուելսի պառլամենտը նշի հայերի ցեղասպանությունը: Նախ, որովհետև այն 20-րդ դարի առաջին հայտնի ցեղասպանությունն է: Այս դարը կճանաչվի ողբերգական, քանի որ ավելի վաղ սկսված հանցագործությունը չի դադարեցվել: Առաջին մեծ ցեղասպանությունն էր դա, որը վիճակվեց հայ ժողովրդին: Երկրորդ՝ որովհետև հայ համայնքը ավստրալիական ժողովրդի մասն է կազմում: Հայերն Ավստրալիայում հասկանում են, որ

մենք սրտաբաց ենք ընդունել նրանց, իբրև աշխարհում իր տեսակի մեջ եզակի մշակույթի ներկայացուցիչների, և նրանք ավստրալիական քաղաքականությունը կրում են հպարտությամբ:

Ահա թե ինչ նկատի ունենք մեր բազմամշակութայնությունը նշելով: Ահա պատճառները, որ անհրաժեշտ են պառլամենտի կողմից այս առաջարկության նշանակության գնահատումը և ընդունումը՝ բոլոր անդամների հավանությամբ: Հայոց կաթողիկոսի փետրվարյան այցը հիշեցրեց մեզ հայ քաղաքակրթության հնամենի լինելու մասին: Հայերի հետքերը կարելի է գտնել հռոմեացիների ժամանակներում: Դրանք քրիստոնեական համայնքներ էին, որոնք իրենց հինավուրց պատմության ողջ ընթացքում հսկայական ներդրում են արել քրիստոնեական կրոնի զարգացման գործում: Ավանդապահությունը հսկայական դեր է խաղացել պատմական իրադարձությունների ձևավորման մեջ և այդ կրոնի, այդ մշակույթի, այդ պատմության պահապանն է:

Մտորենք հայ ժողովրդի ցեղասպանության իրական չափերի և նշանակության շուրջ: Ցեղասպանությունն սկսվեց 1915թ. ապրիլի 24-ին Կոստանդնուպոլսի 200-ից ավելի հայ առաջնորդների սպանդով ու տարածվեց ողջ Օսմանյան կայսրությունում և Միջին Ասիայում: 1918թ. հայ բնակչության գրեթե երեք քառորդը ոչնչացված էր: Գրանցված է, որ Ադոլֆ Հիտլերը հաստատել է եվրոպական հրեաների ցեղասպանությունը: Նա համոզված է եղել, որ ջրից չոր դուրս կգա, քանի որ 1940թ. ոչ ոք, վերջ ի վերջո, չէր հիշում հայերի հետ տեղի ունեցածը:

Հայկական ցեղասպանությունը 20-րդ դար բերեց մարդկության դեմ մեծագույն հանցագործությունը, այն առաջինն էր դարի հանցագործությունների շղթայում: Մոտ կես միլիոն ողջ մնացածներ փախուստով փրկվեցին, փախան Թուրքիայից, Ասիայից, Միջին Արևելքից, որպեսզի նոր կյանք սկսեն իրենց ապաստան տվող երկրներում, այդ թվում և Ավստրալիայում: Մեր երկիրը մեկ անգամ ևս կարող էր առաջարկել իր մեծահոգի ու սրտաբաց ափերը երկրագնդի ապերջանիկ մասերում հրեշավոր, ողբերգական փորձություններ կրած, գազանային վերաբերմունք ապրած մարդկանց: Այսօր ավելի շատ հայեր ապրում են Հայաստանի Հանրապետության սահմաններից դուրս:

Մենք խոստովանում ենք, որ կատարվել է նաև մշակութային ցեղասպանություն: Մեր մոլորակի մշակույթը տարբեր մշակույթների համակեցությունն է: Եկեղեցիներ քանդելն ու մարդկանց ոչնչացնելը մոլորակի վրա մշակույթների բազմազանության խաթարում է: Այդ նկատի ունեինք մենք, երբ խոսում էինք Բալկանների մասին, Ռումինիայում հունգարական փոքրամասնության, Հարավ-արևելյան Ասիայի ցեղերի, Ավստրալիայի ու Հյուսիսային Ամերիկայի տեղացի բնակչության (բնիկների) մասին, Աֆրիկայի մի քանի ցեղասպանությունների մասին: Այդ իրադարձությունների վկաները լինելով՝ մենք բախվում ենք երկրագնդի մշակութային բազմազանության ոչնչացման հետ, և մեր առաջ որպես օրինակ հառնում է այն, ինչ տեղի ունեցավ հայերի հետ:

Հայկական քաղաքակրթության պահպանվող հուշարձաններն ու նյութական մշակույթի մնացորդները վկայություններ են այդ ազգի գոյության, ինչպես նաև 301թ. նրա կողմից քրիստոնեությունը որպես պետական կրոն ընդունելու մասին: Կանգուն մնացած եկեղեցիներն իրենց տեսակի մեջ մշակութային և ճարտարապետական եզակի ոճ ունեն և արտացոլում են հայկական մշակույթի հարստությունը:

Այսօր աշխարհով մեկ, ներառելով Ավստրալիան և Միացյալ Նահանգներն, հայերի գործունեության արդյունքն է այն մարդկանց աճող քանակը, որոնք գիտակցում են, նախ՝ թե ինչ բարդ ու հակասական է եղել Հայաստանի պատմությունը, և երկրորդ՝ 1915-ից սկսած հայերի դեմ կատարված հանցագործությունների մասշտաբայնությունը: Թուրքիան, ինչպես Գերմանիան, պատասխան պետք է տա գործած հանցագործության համար:

Հայ ժողովուրդն իրավացի է՝ պնդելով, որ իր ժողովրդի, իր մշակույթի և մարդու համընդհանուր իրավունքների դեմ կատարված մեծագույն հանցագործությունը պետք է ճանաչվի: Այսօր կա անկախ Հայաստանի Հանրապետություն, որը միավորում է իր ժողովրդի մշակութային նվաճումները, պատմու-

թյունը, կրոնական հավատամքը: Այդ հայրենիքը մարդկանց տալիս է անվտանգության և միաբանության զգացում, որից նրանք զրկվեցին 1915 թվականին: Ելույթ ունենալով Նոր Հարավային Ուելսի պառլամենտում՝ բազմամշակույթ ու ժողովրդավարական նահանգի ժողովրդի անունից մենք ճանաչում ենք այդ ողբերգությունը: Պաշտպանում ենք մեր նահանգում բնակվող հայ ժողովրդի ներկայացուցիչներին, հաստատելով, որ աշխարհը պետք է ճանաչի ողբերգությունը, որի մասին այսօր մենք խոսում ենք:

ՊԱՐՈՆ ՖՈՏԻՈՍ *(Իրմինգտոն)*. – Որպես Ավստրալիայի քաղաքացի, որի նախնիները փախուստով փրկվել են Միջերկրական ծովի Կաստելլորիզոն կղզու թուրքական օկուպացիայից, ես ընկալում եմ սարսափելի ցեղասպանության սահմռկեցնող ողբերգության սոցիալական և մարդկային ողջ հրեշավորությունը անձնական և ընտանեկան մակարդակով: Պառլամենտի հարգելի անդամները կարող են վկայակոչել ողբերգությունը համայնքի մակարդակով, բայց ավելի համոզիչ մի բան կա Ավստրալիայի ժամանակակից հայերի օգտին: Համանման քննարկումները համայն աշխարհի պառլամենտներում հանդիսավոր նշում են աշխարհի ամենասարսափելի ցեղասպանություններից մեկի նշանակությունը:

Ոչպես Իրմինգտոնի պատգամավոր, Ռայդի նախկին անդամ, նախկին կառավարության մշակույթի և էթնիկական գործերի նախարար, ես, ինչպես նաև երկկուսակցական հիմքերի վրա ձևավորված այդ պալատի երկու կողմերի անդամներից շատերը, բախտ ենք ունեցել ավստրալիացի հայ բարեկամներ ունենալ: Զարմանալի է, որ այդ աշխատասեր, իրենց անձնական ու ընտանեկան շահերին հավատարիմ, իրենց ժողովրդին ու շրջապատին նվիրված մարդիկ, ժամանակի և տարածության մեջ գտնվելով սոսկալի իրադարձություններից այդչափ հեռու, ցեղասպանության այդ հետնորդները, ընդմիշտ հիշեցին 1915թ. ապրիլի 24-ը:

Այն մարդկանց սրտերում, մտքերում և հոգիներում, ում Ավստրալիան ապաստան է հատկացրել, պահպանվում է հիշողությունը 1,5 միլիոն հայերին բաժին հասած ողբերգության,

թալանի, սարսափելի դժվարությունների:

Չեմբերում գտնվող ոչ մեծ թվով հայերի, ինչպես նաև մեր ազգաբնակչության մաս կազմող 35000 ավստրալիացի հայերի համար պարտավորություն է հիշել այդ ողբերգությունը և գիտակցել դրա նշանակությունը: Ինչպես համայնքը, այպես էլ համայն աշխարհը չպետք է մոռանան կատարված ոճիրը: Նրանք արժանի են մեր հարգանքին ու լիարժեք աջակցությանը:

1915թ. ապրիլի 24-ից մինչև 1924թ. պարբերաբար վայրագ, անմարդկային, սոսկալի ողբերգություններ են իրագործվել բռնակալների կողմից փոքրամասնությունների նկատմամբ: Թուրքերին չպետք է ներվի այն, ինչ նրանք պատճառել են հայերին: Եվ թուրքական կառավարությունն այսօր ծայրահեղ դեպքում պետք է վերանայի իր մոտեցումը, հիշի ու ճանաչի ցեղասպանությունն այնպես, ինչպես Գերմանիան ընդունեց Ադոլֆ Հիտլերի իրագործած հրեական ցեղասպանության փաստերի իսկությունը: Մարդկանց հոգիներում դատարկություն է ձևավորվել այդ խոստովանության բացակայությունից, և հետևաբար՝ ներում չկա: Ես, որպես ընդդիմության առաջնորդ և վարչապետ, ինչպես նաև որպես Գլադեսվիլի պատվավոր անդամ, որը շուտով ելույթ կունենա այդ համեստ, բայց շատ կարևոր քննարկման ժամանակ, հայկական շատ իրադարձությունների մասնակից եմ եղել, և շատ լավ գիտեմ, որ բոլոր նրանց սրտում ու մտքում, ով եղել է հայերի կողքին ու նրանց հետ վերապրել է ողբերգությունը, ճշմարիտ հարգանք կա նրանց պահանջի նկատմամբ՝ ճանաչել թուրքական կառավարության իրականացրած ցեղասպանությունը:

1996թ. մայիսի 2-ին ես ասացի.«Նույնիսկ այսօր և՛ ես, և՛ շատ ուրիշներ համայն աշխարհում նկատել են, որ ցեղասպանության մեղավորները շարունակում են ժխտել իրենց սարսափելի հանցագործությունը»: Երկկուսակցական հիմքի վրա ես ուզում եմ նորից արձանագրել փաստերը, ես ուզում եմ նաև ուղղակի հետնորդներ հայտարարել նրանց, ով կրել է ողբերգությունը, թալանը, կորուստները: Մեր բացարձակ մտադրությունն է այժմ և ապագայում հիշել և նշել 1,5 միլիոն հայերի

զոհվելու տարեդարձը:

Ամո՛թ ցեղասպանության մեղավորներին:

ՊԱՐՈՆ ՈՒՈԹՔԻՆՁ *(Գլադեսվիլ)*. – Ինձ համար, որպես ընդդիմության առաջնորդի, մեծ պատիվ է հանդես գալ այս հարցի շուրջ: Կարևոր է նշել, որ Նոր Հարավային Ուելսում այս հարցի հանդեպ գոյություն ունի երկկուսակցական մոտեցում, և հաճելի է տեսնել, որ և՛ վարչապետը, և՛ ընդդիմության առաջնորդը Հայկական հարցի պաշտպաններն են: Ես հատկապես ուրախ եմ, որ վարչապետը հաջորդ շաբաթ հյուր է լինելու Հայկական ցեղասպանության հիշատակի օրվա արարողությանը: Ընդդիմության առաջնորդն ու ես մասնակցում ենք այս քննարկումներին, որովհետև մեր ընտրողների մեջ շատ հայեր կան, որ ապրում են Սիդնեյում:

Այս քննարկմանը հանդես գալը ծանր, բայց սուրբ պարտականություն է, քանի որ այն զանազանում է կյանքն ու 1,5 միլիոն մարդու ողբերգական մահը: Այդ ցեղասպանությունը, որ հայտնի է որպես 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանություն, խորապես թաքցված է եղել միջազգային մեծ հակասության՝ համաշխարհային պատերազմի քողի տակ: Ինչպես մեզ հայտնի է, այն սկսվել է ապրիլի 24-ին Ստամբուլում հայ մտավորականության սպանդով, և հայերի ջարդի ալիքը շուտով տարածվել է ողջ Թուրքահայաստանով և Միջին Ասիայով: 1915-1918թթ. և հաջորդող տարիներին սպանվել է մոտ 1,5-ը 2,5 միլիոն հայերից: Տեղահանված, փախուստով փրկված, հաշմված ու ծանր վիրավորված մարդիկ ստիպված էին փախչել՝ ձևավորելով Սփյուռքը, որը առաջինը դարձավ դարի նման շարժումների ցանկում:

Չնայած գոյություն ունեցող պաշտոնական տվյալներին և ականատեսների ցուցումներին, հայկական ցեղասպանությունը մոռացված էր համարվում: Բայց վերջին ժամանակներս հետաքրքրությունն աճեց: Սիդնեյում այն քաջալերվում է պրոֆեսոր Քոլին Թաթզի գործունեությամբ՝ Մանվագի համալսարանին կից ցեղասպանությունների ուսումնասիրման կենտրոնում: Այդ ողբերգությունը կենդանի է և պետք է ապրի բոլոր հայերի հիշողության մեջ: Ավստրալիան ապաստան է տվել

այդ ողբերգության զոհերից շատերին, և այսօր մոտ 35000 հայ է ապրում այստեղ: Զոհեր ու նրանց հետնորդներ, որոնք նույնպես իրենց հայրերի ապրած ողբերգության կրողներն են: Նշելով այդ ողբերգական իրադարձությունների հիշատակի օրը՝ նրանք հիշեցնում են բոլորիս այն մասին,որ ցեղասպանության ակցիաները հարկավոր է կանխել: Դրանք սանձելու սուրբ գործը պետք է վերաբերի յուրաքանչյուրիս: Հիշատակը, որ նրանք պահպանում են, պետք է մեր հիշողության մասը դառնա: Ես համակրում եմ Ավստրալիայի հայ ժողովրդի իր քաջության, կենսունակության, արվեստի և կորովի համար: Ավստրալիայում նրանք ուժ ու համարձակություն դրսևորեցին իրենց կյանքը վերականգնելու համար, և արեցին այդ մեծ հաջողությամբ: Հայ համայնքը հպարտանալու շատ բան ունի: Այն զարգացրել է սոցիալական գերկառուցվածք, որը սատարում և աջակցում է իր ժողովրդի կարիքներին ու ձգտումներին:

Կրթությունը հատկապես կարևոր է հայերի համար. նրանք բացել են երեք շատ առաջադիմող դպրոցներ Սիդնեյում, ունեն մանկապարտեզ փոքրիկների և ծերանոց՝ մեծահասակների համար, նրանք ծաղկում են բիզնեսում և մասնագիտական ասպարեզներում, ակտիվորեն մասնակցում են երկրի տնտեսական ու քաղաքական կյանքին:

Ավստրալիայի համայնքի վերջին տարիների կարևոր իրադարձություններից էր Գարեգին Ի-ի համայն հայության կաթողիկոսի այցը: Վեհափառը նշանավոր մարդ է և ոգեշունչ հռետոր: Նա՝ աշխարհի մեծագույն հոգևորական գործիչներից մեկը, սփոփիչ և միաժամանակ մարտահրավեր նետող բառեր ասաց Ավստրալիայի հայկական համայնքին: Նրա բառերն արտացոլում էին հայերի հայրենիքի գեղեցկությունը, հայերի պայքարելու վճռականությունը և հայկական ապրումների թախիծը: Առանձնապես հուզիչ էին նրա բառերն այն մասին, թե ինչ է նշանակում հայ լինել այսօր Ավստրալիայում, փախստականի կարգավիճակից հասնել լիարժեք ճանաչման և հաստատման իրենց կողմից ընտրված հասարակության մեջ, որպեսզի ապրեն, աշխատեն ու բարգավաճեն: Հայաստանը, անկախություն ձեռք բերելով, վերականգնման նոր շրջան

մտավ, և նրան պայծառ ապագա է սպասում: Վեհափառն ընդգծեց Հայաստան հայրենիքի անկախ գոյության, ինչպես նաև՝ հայոց հին մշակույթի ու կրոնի կարևորությունը Ավստրալիայի բոլոր հայերի համար: Ես համոզված եմ, որ նրա այցը երկար կմնա և՛ իր, և՛ տեղի հայերի հիշողության մեջ:

Տվյալ առաջարկությունը արդարացիորեն կոչ է անում պալատին հարգել հիշատակը, դատապարտել ցեղասպանությունը, ճանաչել այն ուսումնասիրելու և հիշելու անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև կանխել պատմական ճշմարտության խեղաթյուրման փորձերը և Նոր Հարավային Ուելսում ապրիլի 24-ը համարել հիշատակի օր: Այն միաժամանակ կոչ է անում Դաշնության կառավարությանը ընդունել ցեղասպանության փաստը:

Ես թախանձագին խնդրում եմ, որ կառավարությունն այն ընդունի: Եվ նա միայնակ չի լինի: Եվրոպառլամենտը 1987թ., Ռուսաստանի Պետական դուման 1994թ., կանադական պառլամենտը 1996թ. և շատ ուրիշներ դատապարտել են հայերի ցեղասպանությունը: Ավստրալիայի կառավարությունը նույն պես պետք է այդպես վարվի: Մեծ պատիվ է՝ հանդես գալ ի պաշտպանություն նման առաջարկության:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՆԴՈՒՆՎԱԾ Է:

ԱՎՍՏՐԱԼԻԱԿԱՆ ՀԱՍԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄՆԵՐ

ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՊԱԼԱՏ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԶԵԿՈՒՅՑՆԵՐԻ ԱՄԵՆՕՐՅԱ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, 9 ՄԱՐՏԻ, 1998Թ.

ՄԱՍՆԱՎՈՐ ԱՆՁԱՆՑ ԳՈՐԾԵՐ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄՆԵՐ

ՊՐՆ. ՀՈՔԵՅ *(Հյուսիսային Սիդնեյ - 15[24])*: Առաջարկում եմ այս Պալատին՝

1. Դատապարտել աշխարհի բոլոր կրոնական փոքրամասնությունների հետապնդումները:

2. Ցավալ Թուրքիայում քրիստոնյա փոքրամասնությունների երկարատև ծանր վիճակի համար, ներառյալ այն փոքրամասնությունների հանդեպ խտրականության համար, որոնց կրոնը և մշակույթը լայն տարածում են ունեցել:

3. Խնդրել թուրքական կառավարությանը՝ ի շահ աշխարհի և ի հարգանք փոքրամասնությունների՝

ա) բոլոր քրիստոնյա հավատքի եկեղեցիների համար հեշտացնել դրանց որպես պաշտոնական եկեղեցու ճանաչումը և հստակ, օրինական իրավունքների վերապահումը.

բ) թույլ տալ բացելու հունական օրթոդոքս և հայ առաքելական ճեմարաններ, որոնք բռնի կերպով փակվել են 1971թ. և թույլ տալ նաև ուրիշ քրիստոնյա հավատքների, ինչպես օրինակ՝ սիրիական օրթոդոքս ճեմարանների բացումը.

գ) պարզեցնել քրիստոնյա կառույցների վրա դրված հատուկ հարկերը.

դ) պահպանել քրիստոնեական շինությունները և դադարեցնել քրիստոնեական եկեղեցիների, վանքերի և այլ կրոնական հուշարձանների ոչնչացումը կամ սրբապղծումը.

ե) իսլամական էքստրեմիստների հետագա հնարավոր հարձակումներից առավել պաշտպանության տակ առնել օրթոդոքս եկեղեցին Ստամբուլում և հայկական ու հունական քրիստոնեական եկեղեցիները Թուրքիայում.

զ) հայ բողոքական եկեղեցուն վերադարձնել ամբողջ ունեցվածքը, որ վերցվել էր նրանից, ներառյալ՝ նկուղը, որոնք հայերը ստիպված էին չվճարել.

է) չխառնվել եկեղեցու պարագլուխների ընտրություններին կամ քրիստոնյա համայնքների գործերին, մասնավորապես՝ դպրոցների աշխատանքներին:

Ես ցանկանում եմ սրանով Պալատի ուշադրությունը հրավիրել Թուրքիայի Հանրապետությունում քրիստոնյա փոքրամասնությունների հանդեպ խտրականության և նրանց հետապնդումների վրա:

Մարդկային իրավունքների նման մեծ մասշտաբի շարունակական ոտնահարումը սարսափելի մեղադրական ակտ է՝ ուղղված թուրքական կառավարությանը, կառավարություն,

որ մարդու իրավունքների համընդհանուր դեկլարացիայի ստորագրողներից է և ՄԱԿ-ի անդամ է հանդիսանում:

Փոքրամասնություններին հարգելու և պաշտպանելու միջազգային համաձայնագրերը Թուրքիայի կողմից կատարվում են անամոթաբար և աներեսաբար: Պատմականորեն սա կապակցվում է դարասկզբին երբևէ տեղի ունեցած 1,5մլն հայերի ցեղասպանության հետ, որն անհասկանալիորեն մերժվում է թուրքական կառավարության կողմից՝ չնայած հակառակ ակներևությանը: Ներառյալ նաև 1,5մլն հույների սպանությունն ու արտաքսումը, մարդկային և քաղաքացիական հիմնական իրավունքների պաշտպանումը Թուրքիայի կողմից դառնում է ամոթալի և ցավալի:

Մինչև 1920թ. լինելով աշխարհիկ պետություն, թուրքական կառավարությունը յուրացրեց ոչ մուսուլման փոքրամասնության ունեցվածքը: Դարասկզբին Թուրքիայում ապրում էին 12մլն քրիստոնյաներ: Այսօր միայն՝ 100000 քրիստոնյա է մնացել: 1922թ. մոտավոր հաշվարկով շուրջ 60000 օրթոդոքս հայեր և 3500 օրթոդոքս հույներ են մնացել:

Բարտոնի պատվավոր անդամը (պրն. Մ. Քլելանդը), որը երկկուսակցական ոգով հարել է այս շարժմանը, համաձայնվել է մանրամասն խոսել Թուրքիայում հունական համայնքի ծանր վիճակի մասին:

Ես ցանկանում եմ կենտրոնանալ Թուրքիայում հայ համայնքի ճնշումների և ստորացումների շարունակության վրա: Հայ համայնքը տեղակայված էր Թուրքիայի հեռավոր և գյուղական շրջաններում:

Աշխարհից նման մեկուսացումը հետագայում նրան իրական, պետական կախվածության մեջ էր դրել հարևան Թուրքիայից:

Դարավերջին 2,5մլն հայ էր ապրում արևելյան Թուրքիայում՝ իրենց պապենական հողերում, ուր նրանք հիմնել էին հարուստ և ծաղկող մշակույթ: Այս ամենը ոչնչացվեց 1915-1922թթ. հայոց սարսափելի ցեղասպանությամբ: Հայկական համայնքները ամբողջությամբ քշվեցին Սիրիական անապատի մահվան ճամբարները: Շատ հայեր, որոնք չոչնչացվեցին

իրենց տներում և գյուղերում՝ հարկադրաբար քայլեցին դեպի մահը:

Հայ տղամարդիկ զորակոչվեցին Օսմանյան բանակ և կենտրոնացվեցին աշխատանքային գումարտակներում, որտեղ նրանք բառացիորեն աշխատեցվում էին մինչև մահ: Կանայք, երեխաները և ծերերը հավաքվում և քշվում էին՝ ենթարկվելով ահավոր տանջանքների:

Ոմանք ենթարկվում էին բռնությունների, ոմանք ոչնչացվում, ոմանք էլ բռնությամբ իսլամ ընդունում: Հրաշքով փրկվածներից շատերը արտաքսվեցին իրենց հայրենի հողերից: Ցեղասպանության ավարտից հետո 1,5մլն հայեր ոչնչացվել էին և հազարավորներ տեղահան արվել: Յուրաքանչյուր հաջորդող թուրքական կառավարություն մերժել է ցեղասպանության երբևէ առկայությունը: Անկարայում անգամ կա պատվավոր մի մուսուլման, որ կասկածելի պատիվ է ունեցել զանգվածային կոտորածները և գաղթը կոորդինացնելու: Սպանություններն ու գաղթը կարելի եղավ կանգնեցնել, բայց անհանգստացումներն ու խտրականությունները շարունակվում են մինչև այսօր մնալ չուղղված:

1920-ական թվականներին, հատկապես 1923թ. Լոզանի միջազգային պայմանագրով թուրքական կառավարությունը վրդովեցուցիչ անտարբերությամբ ընդունեց փոքրամասնությունները պաշտպանելու հատկապես հայ համայնքի իրավունքները: Ովքեր ստիպված էին եղել Առաջին աշխարհամարտի ընթացքում թողնել իրենց գյուղերը, նրանց արգելվեց վերադառնալ կամ պահանջել իրենց սեփականությունը:

1930-ականներից բառացիորեն հարյուրավոր կրոնական և մշակութային կոթողներ արևելյան Թուրքիայի՝ պատմական Հայաստանի նահանգներում ավերվեցին, իսկ մնացորդների՝ իբրև սիմվոլիկ մշակութային արժեքների պահպանումը արգելված է:

Չնայած մասնավոր սեփականության թույլտվությանը, 1942թ. օրենք ընդունվեց, որով դրա դիմաց մայրաքաղաքում հարկ էր տրվում:

Չափից դուրս ուռճացված գներով իրենց սեփականու-

թյան համար հարկեր վճարելուց հետո, շատ հայեր ստիպված էին իրենց գործը թողնել, իսկ մյուսներին էլ հարկերի վճարումը բերում էր սնանկացման: Ովքեր չէին կարողանում բավականաչափ գումար վճարել, նրանց սպասվում էր համակենտրոնացման ճամբարը, որտեղ շատերը դառնում էին հիվանդ կամ մահանում էին:

Այսօր փոքրամասնությունների սեփականատերերը վճարում են 5 % վերահսկիչ հարկ՝ թեպետ 1980թ-ին օրենքը պետականորեն վերափոխվել է:

1970-ականներին կարգավորումները իրականում արգելք էին ոչթուրքական կառույցների համար, որոնք իրենց սեփականությունը ձեռք չէին բերել 1936թ. հետո: Սա բերում է եկեղեցիների և դպրոցների բռնագրավման՝ առանց փոխհատուցման:

Հայ երեխան չի կարող հաճախել հայկական դպրոց, եթե նախորդ տարի նա չի ավարտել հայկական դպրոց: Շարունակվող հաճախումները պատճառ էին դառնում վտարման, և երեխան պետք է ավարտեր կրթությունը թուրքական դպրոցում: Միայն հայոց լեզվի դասերն են տարվում հայերեն, իսկ մնացած դասաժամերին գրությունը թուրքերեն է: Ճշտախոս հայերը չեն կարող դառնալ ուսուցիչներ կամ դպրոցների վարչականներ:

Բացի այդ, յուրաքանչյուր դպրոցում փոխտնօրեն է նշանակվում ծագումով թուրք անձնավորություն և հայ տնօրենը յուրաքանչյուր առաջարկության դիմաց պետք է ստանա նրա համաձայնությունը:

1980-ականների վերջում հայկական եկեղեցիները փակվեցին՝ ապահովության պատրվակով՝ հենց նույն պաշտոնյաների կողմից, որոնք մերժեցին շինությունների վերականգման դիմումները: Հայկական եկեղեցին զրկվել է ճեմարանից, ուր դաստիարակվում էին քահաններ, իսկ թուրք պաշտոնյաները խառնվում են հայ եկեղեցու պարագլուխների ընտրություններին: Էթնիկ զտման մեկ այլ նենգության ձև էր այն, որ Էրզրումի գյուղերից մեկում նախկին հայկական եկեղեցին հիմնովին վերածվել է մզկիթի: Միայն անցած ուրբաթ բռնազավթված հյուսիսային Կիպրոսից զեկույցներ ստացվեցին, որ թուրքական կառավարությունը մտադիր է նախկին հայկական եկեղեցին հիմնովին վերածել հյուրանոցի:

1970-1980-ականներին Թուրքիայից դուրս համակված անհատ հայերի և կազմակերպությունների անջատ ահաբեկչական գործողությունները պատճառ դարձան, որ թուրքական կառավարությունը ուժեղացնի իր հակահայկական տրամադրվածությունը: Երկրում հայկական համայնքի դեմ թշնամության ալիք բարձրացավ: Մեծ տարածում գտան հայկական պատրիարքարանի, եկեղեցիների, դպրոցների վրա գազանային հարձակումները:

Թուրքական կառավարության կողմից կազմակերպված այս ահաբեկչական գործողությունները ունեին նպատակ՝ թուլացնել հայ և մյուս քրիստոնյա փոքրամասնությունների հիմնային համակարգերը:

Համայնքների վիճակը անկայուն էր շարունակվող հարձակումների հետևանքով, որոնք հիմքից խախտում էին եկեղեցիների, դպրոցների նորմալ գործելու հնարավորությունը: Դժվարության և անհանգստության օդ է իջել այս մարդկանց վրա: Այս հարկադրումները՝ մարդկային իրավունքների հիմքի վրա իրենց գագաթնակետին են հասել հատկապես համայնական և ընտանեկան կյանքում: Եվ թեպետ 1,5մլն հայեր էլ երբեք չեն կարող ետ վերադառնալ, այնուհանդերձ, միջազգային կոմիտեն պարտավորվածություն է կրում՝ պաշտպանել Թուրքիայում քրիստոնյա փոքրամասնությունների կյանքը և երաշխիք լինել, որ նման կոտորածների վտանգ երբեք չի լինի:

Պրն. փոխխոսնակ, այսօր միջանցքում մեզ են միացել իմ ընտրատարածքի հայ և ամբողջ Ավստրալիայի հույն համայնքների ներկայացուցիչներ: Ես կցանկանայի նրանց այսօր հրավիրել այստեղ, քանզի նրանք նույնպես այն բողոքի մի մասն են կազմում, ինչը այսօր անում է թուրքական կառավարությունը: Իբրև այս Պալատում Ավստրալիայի հայկական մեծ համայնքի ներկայացուցիչ, ես կարող եմ վավերացնել այս համայնքի որոշումը, այն է՝ շարունակել միջազգային ուշադրությունը սևեռել մարդկային իրավունքների հանդեպ թուրքական

բռնությունների վրա: Այսօր մենք ներկայացուցիչների պալատում միանում ենք աշխարհում բոլոր մյուսներին՝ ներառյալ ՄԱԿ-ի Անվտանգության հանձնաժողովին և Եվրոպական համագործակցությանը՝ դատապարտելով Թուրքիայում քրիստոնյա փոքրամասնությունների նկատմամբ շարունակվող խտրականությունները:

Հայկական սփյուռքը, որ սփռվել է ամբողջ աշխարհով մեկ, ապրում է վարկաբեկելով Օսմանյան կայսրությանը, որը բնաջինջ արեց հայ ժողովրդին: Ես կոչ եմ անում իմ գործընկերներին նկատի ունենալ այս պարտավորությունը, որ մենք ունենք բոլոր այն համայնքների նկատմամբ, որոնք տառապել են Թուրքիայում այնպես, ինչպես հայերը և հույները, և միանալ ինձ հետ այս աղմկարար առաջարկությանը:

ՊՐՆ. ՓՈԽԽՈՄՆԱԿ (*պրն. ՆԵՀԼ*) - Առաջարկությունը պաշտպանություն է գտնո՞ւմ:

ՊՐՆ. ՄԻՔԼԵԼԱՆԴ (*Բարբոն - 15[32]*): Ես պատվով եմ պաշտպանում առաջարկությունը: Ես միանում եմ Հյուսիսային Սիդնեյի անդամին (պրն. Հոքեյին)՝ հրավիրելով հայ և հույն համայնքների ներկայացուցիչներին այս պալատ: Սա կարևոր հանգամանք է ոչ միայն այս համայնքների, այլ, ինչպես ցույց կտամ իմ քննարկումներում, ամբողջ աշխարհի համար: Իրոք, ես պետք է ավելացնեմ, որ ոչ միայն 1,5մլն հայ է սպանվել դարասկզբին, այլ նրանց մեջ նաև 400 հազար հույներ, որոնք անհայտ կորան ցեղասպանության ընթացքում:

Սրանք այնպիսի բաներ են, որ թուրքական կառավարությունը պետք է պատասխան տա անցյալի արարքների համար:

Այսօր մենք ուզում ենք պարզել, թե այսուհետ ինչ են պատրաստվում անել նրանք:

Երկրորդ աշխարհամարտից հետո միջազգային հասարակայնությունը հասկացավ, որ մարդկային իրավունքները տարածվում են ազգային սահմանների ետևում: Իրոք, միջազգային հանրությունը հասկացավ, որ աշխարհում չի կարող խաղաղություն լինել, մինչև չհարգվեն մարդու հիմնական իրավունքները: Ուստի և այն ազգերը, որ ձևավորվեցին ՄԱԿ-ը,

շատ կարևոր ուշադրություն սևեռեցին այն միջազգային պայմանագրերին, ուր ողջունվում էին Մարդու իրավունքների հիմունքները: Մենք ունենք մարդու Իրավունքների Համընդհանուր համաձայնագիր, Քաղաքացիական և քաղաքական Իրավունքների միջազգային կոնվենցիա և բավական վերջերս՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա: Կան նաև այս ոլորտը շոշափող շատ ուրիշները, սակայն, ընդհանուր առմամբ, դրանք կենտրոնանում են փոքրամասնությունների իրավունքների վրա: Այս իրավունքները ներառում են կրոնական ազատությունը, կարծիքի ազատությունը և պաշտպանում են մշակութային ինքնուրույնությունը:

Թուրքիայում հույների բնակության ընթացքում մեկ անգամ չէ ,որ դիմումներ են ներկայացվել: 1923թ. Լոզանի պայմանագիրը բազում հիմնային իրավունքների երաշխիք էր հանդիսանում: Ցավոք, մի վիթխարի անդունդ կար այս ստորագրված նշանավոր փաստաթղթի և չկատարված քայլերի միջև: Վերջերս Թուրքիայի վարչապետը հայտարարեց, որ մտադիր է վերջ դնելու Թուրքիայում մարդու իրավունքների չարաշահումներին: Նմանատիպ մտադրություններին, իսկ դրանք աշխարհում լայն տարածում ունեն, միջազգային հանրությունը վերաբերվում է անհանդուրժողաբար, ինչը գնալով արագորեն աճում է, քանի որ Թուրքիայի գրիչի և իր իսկ երկրում գործողությունների միջև կա ահռելի տարբերություն:

Այս շարժումն իր հետ բերում է բազում հետևանքներ, որոնց ես կարճ կանդրադառնամ: Թուրքական կառավարությունը խուսափում է ճանաչել քրիստոնյա հավատքի առկայությունը, և իբրև հետևանք նրանք էլ ի վիճակի չեն իրական սեփականություն ապահովել: Իրոք, հաճախ եկեղեցիների իրական սեփականությունը անորոշ ճակատագիր է ունենում: Շինությունները հաճախակի ինքնակամորեն բռնագրավվում են՝ առանց փոխհատուցման վճարի: Անկասկած, անհրաժեշտ է, որ թուրքական կառավարությունը ճանաչի բոլոր քրիստոնյա հավատքները և երաշխիք լինի նրանց՝ սեփականություն ունենալու համար:

1971թ. թուրքական կառավարությունը հայկականի հետ

մեկտեղ փակեց Հալքիի պատրիարքարանի աստվածաբանական դպրոցը, որ բացվել էր դեռևս 1844թ., քանի որ համաձայն թուրքական օրենքի պատրիարքը և հունական օրթոդոքս եկեղեցու հոգևորականները պետք է լինեն Թուրքիայի քաղաքացի, ինչը իրոք, մեծ խնդիր էր պատրիարքարանի համար: Քանի որ երկար ժամանակ չի եղել հոգևորականների ուսուցում, ուստի և հոգևորական չկար, որին պատրիարքարանը առաջ քաշեր: Այս ստրատեգիական թաքնված քայլի նպատակն էր դադարեցնել հունական օրթոդոքս հավատքի ուսուցումը Թուրքիայում: Այս շարժումը, սակայն, արդարացիորեն առաջ բերեց այն առաքելական ճեմարանների վերաբացումը, որոնք բռնությամբ փակվել էին 1971թ.:

Հյուսիսային Սիդնեյի ներկայացուցիչը խոսեց այն հատուկ 5%-անոց հարկի մասին, որ վճարում են քրիստոնեական կառույցները, հարկեր, որ չեն արդարացվում ոչ մի կոնտեքստով, քան այն, որ հարկվում են քրիստոնեական կառույցներից: Տարիների ընթացքում այս հարկերի չվճարելը անհամար չարաշահումների պատճառ է դարձել: Այն նաև պատճառ է հանդիսացել սեփականության բռնագրավման այն կառույցներից, որոնք ի վիճակի չեն եղել վճարել հարկերը, իսկ իբրև հետևանք բռնաճնշումների և ահաբեկությունների, եկեղեցին հաճախող բնակչության թիվը գնալով պակասում է, ինչով էլ հարկային բեռը էլ ավելի է ծանրանում:

Վերջին շրջանի պատմությունը ցույց է տալիս ամենաքիչը՝ անտարբերությունը, ամենավատը՝ դրական խրախուսանքը քրիստոնեական եկեղեցիների, վանքերի և այլ կրոնական հուշարձանների ավերման և պղծման հանդեպ: Ինչ վերաբերվում է հունական օրթոդոքս հավատքին, կան սրբապղծված արձաններ և անգամ գերեզմանատներ: Թեպետ սա կարող է չնչին բան թվալ, սակայն փաստն այն է, որ հունական օրթոդոքս, և չեմ կասկածում նաև քրիստոնեական այլ հավատքների եկեղեցիական շինությունների սրբազան կառույցները օգտագործվում են անհամապատասխան արարողությունների համար: Դա շատ վիրավորական է նրանց համար, ովքեր ունեն հունական օրթոդոքս հավատք:

Մյուս կողմից մերժելով կրոնական համակարգերի կարևորությունը, կառավարությունը դիտավորյալ կերպով սահմանափակում է այս շինությունների պահպանությունը: Ինչպես մենք Ավստրալիայի շատ քաղաքներում պահպանում ենք պատմական արժեք ունեցող շինությունները, այնպես էլ նրանք այդ ամենը «կատարում են» պաշտպանության քողի ներքո: Բայց այս որոշումները այնպես են կազմվում, որ խոչընդոտում են շինությունների հիմնարար նորոգումներին, վերակառուցումներին և պահպանությանը: Ուստի և վրա է հասնում դրանց քայքայումը: Առաջարկությամբ կոչ է արվում քայլեր ձեռնարկել՝ պաշտպանելու և հաստատելու քրիստոնեական հուշարձաններն ու շինությունները:

Տարիներ շարունակ թուրքական կառավարությունը պարծենում էր, որ օրթոդոքս եկեղեցու պատրիարքարանի առկայությունը Ստամբուլում խոսում է Թուրքիայի՝ ազգային և կրոնական հանդուրժողականության մասին:

Բայց իրականությունն այն է, որ այն խուսափել է պատշաճ հարգանք մատուցել պատրիարքարանին և իրականում համապատասխան պաշտպանություն չի ցուցաբերել: Իրոք, 1993թ. փորձ կատարվեց պայթեցնել պատրիարքարանը: Թեպետ փորձերը ձախողվեցին, այնուհանդերձ պարզ էր, որ բավականաչափ պաշտպանություն չի ձեռնարկվել այն կոնտեքստով, որտեղ թուրքական կառավարությունն իր քարոզչությամբ հունական օրթոդոքս հավատքի դեմ տրամադրություններ էր ստեղծում: Այս շարժումը կոչ է անում քրիստոնեական կառույցների նկատմամբ համապատասխան հոգածություն ցուցաբերել:

Կան նաև օրինակներ սեփականության և փողի բռնագրավման մասին, որի մասին ակնարկեց Հյուսիսային Սիդնեյի անդամ պրն. Հոքեյը: Այն հաճախ արվում է առավել խելացի քողի ներքո, օրինակի համար ասելով, որ ճանապարհների ընդարձակման հատակագծերն անցնում են այս տարածքներով ուստի և այդ սեփականությունները բռնագրավվում են: Իրականում պատմությունը ցույց է տալիս, որ դրանք շինծու պատրվակներ էին, քանի որ ճանապարհների ընդարձակում

տեղի չի ունեցել: Նորից ձեռքբերման մեկ այլ մեթոդ:

Կառավարությունն ինքն է զբաղվում մասնավոր ադմինիստրացիաների ստուգումներով և սահմանափակումներով: Հյուսիսային Սիդնեյի ներկայացուցիչը դարձյալ խոսեց հասարակական դպրոցներում երկու անօրինակ համագործակցության մասին, որոնցից մեկին նշանակում է թուրքական կառավարությունը և որ ուսանողների գրքերը խստագույնս քննության են առվում, ինչով և սահմանափակվում է հունական պատմության և նաև հունարենի դասավանդումը: Ստուգումների է ենթարկվում յուրաքանչյուր թերթ, որը փորձում է պաշտպանել հունական օրթոդոքս հավատքը: Շատ ավստրալիացիներ կարող են զարմանալ, իմանալով, որ թուրքական կառավարությունը անգամ մերժելու իրավունք ունի պատրիարքի թեկնածուների նկատմամբ:

Սա մի իրավիճակ է, ինչը միանգամայն անբավարար է գնահատվում ժամանակակից աշխարհում, երբ երկու տարի է մնացել 21-րդ դար թևակոխելուն:

Թուրքական կառավարությունը դիտակետում է: Այն չի կարող հույս ունենալ՝ ամբողջությամբ ընդունվելու միջազգային հանրության կողմից, մինչև իր տանը կարգի չբերի մարդկային չարաշահումների խնդիրը:

ՊՐՆ. ԴՈՆԴԱՍ (*Հյուսիսային տարածք* - 15[41])- Այսօր ես բարձրացել եմ՝ խոսելու Թուրքիայում քրիստոնյա փոքրամասնությունների շարունակվող հետապնդումների մասին:

Ես կցանկանայի շնորհավորել Հյուսիսային Սիդնեյի անդամին (պրն. Հոքեյին) այս առաջարկության առիթով: Սա շատ կարևոր և տեղին առաջարկություն էր, և ես ինքս նման բովանդակությամբ մի շարք նամակներ եմ ստացել Ավստրալիայում ապրող հույն ու հայ համայնքի բազմաթիվ ներկայացուցիչներից: Ես կցանկանայի հանդիպել նաև Ավստրալիայի հույն և հայ համայնքի ներկայացուցիչներին, որոնք այժմ միջանցքում են: Սա շատ երկարատև խնդիր է և մի քանի րոպեից ես ցավով ստիպված կլինեմ անդրադառնալ դրան:

Շատ հաճախ մենք համարում ենք, որ Ավստրալիայում մեր ազատությունները հենց այդպիսին էլ պետք է լինեին:

Մենք ապրում ենք մեր առօրյա կյանքով՝ առանց կառավարության միջամտության:

Մենք ազատորեն մեր երեխաների համար ընտրում ենք դպրոցներ, որոնք նրանք պետք է հաճախեն: Մենք ունենք կրոնական ազատություն: Մենք ունենք մասնավոր սեփականություն և այն ավելի ենք ընդարձակում՝ մեր ունակություններից ելնելով: Ունենք հարգանք մեր էթնիկ անցյալի և կրոնական հավատքի նկատմամբ: Սակայն Թուրքիայում ապրող քրիստոնյաների համար դա այդպես չէ: Թուրքական կառավարության կողմից քրիստոնեական համայնքի գործերին խառնվելը նորություն չէ: Այն եղել է դարեր շարունակ:

Պրն. փոխխոսնակ Նեհլ, դուք երևի տեղյակ եք ,որ ես հունական ծագում ունեմ: Ես երկրորդ սերունդն եմ, որ ապրում եմ Ավստրալիայում:

Բայց վաղ պատանեկության տարիներին ես Թուրքիայում մեծանում և սովորում էի թուրքերի կողմից հույների հանդեպ մշտական գազանությունների միջավայրում: Փաստորեն, Ավստրալիայի հույների մեծ մասը, որ այստեղ է եկել 1900-ականների սկզբներին, ստիպված են եկել, փոխելով իրենց անունները, որպեսզի ճանապարհորդական փաստաթղթեր ստանան և իրավունք ունենան Փոքր Ասիայից անցնել Ավստրալիա կամ Ամերիկա, Անգլիա կամ ուրիշ տեղեր: Օրինակի համար, նրանք կրճատում էին իրենց անունները՝ անձնագիր ստանալու համար:

Երբ Կաստելորիզո կղզին, որտեղից եկել են իմ նախնիները, գտնվում էր Թուրքիայի տիրապետության ներքո, երեխաները ստիպված էին գաղտնի հաճախել դպրոցներ՝ վանքերում: Կաստելորիզոյի լեռան գագաթին գտնվող վանքն էր տանում մի փոքրիկ արահետ՝ մեկ մարդկային մարմնի չափից ոչ մեծ, որով հնարավոր էր լինում հասնել մի շատ մեծ քարանձավի, որտեղ էլ նրանք ուսանում էին հունական հավատքը և մեր մշակույթը:

Քրիստոնեական համայնքի գործերին թուրքական կառավարության խոչընդոտները նորություն չէին: 1914-1922թթ. շուրջ 2մլն հայերի և հույների կոտորածներով թուրքական կա-

ռավարությունը կարողացավ կերտել «Թուրքիան՝ թուրքերի համար»: 1974թ., երբ թուրքերը գրավեցին Կիպրոսը, մի կողմ շպրտվեցին կիպրահույների կրոնական և մշակութային արժեքները, որին որոշակիորեն արձագանքեց ՄԱԿ-ը՝ դատապարտելով այն:

Ցավոք, 21 տարի է անցել այս իրադարձություններից, սակայն թուրքական հանրությունը շարունակում է հետևել այս խայտառակությանը:

Քրիստոնյաները այսօր կազմում են Թուրքիայի բնակչության մոտ 0,2%-ը: Քանի որ քրիստոնյաների թիվը Թուրքիայում կրճատվել է, դժբախտաբար, ավելի հեշտ է դարձել կառավարության համար՝ սահմանափակել նրանց իրավունքները: Կան այս սահմանափակումների բազում արդի օրինակներ:

1970թ. կրթության նախարարությունը արգելեց փոքրամասնությունների դպրոցներում աղոթելը: 1984թ. օրենք ընդունվեց, որով արգելվում էր այնպիսի դպրոցների հիմնումը, որտեղ կրոնական ուսուցում էր տարվելու: Կրոնական կրթության համար նախատեսված ժամանակը նույնպես խստորեն վերահսկվում է: Ես տեղեկացել եմ, որ նշանակվում են թուրք մուսուլման տնօրեններ՝ յուրաքանչյուր «քրիստոնեականի» վրա, քանի որ միայն թուրք մուսուլմանները և ոչ թե քրիստոնյաները կարող են ճանաչվել իբրև կառավարության պաշտոնյաներ:

Թուրք քրիստոնյաների ծանր վիճակը հաճախ աչքից վրիպում է, քանի որ աշխարհը հայացքը կենտրոնացնում է թուրքական քրդերի հետապնդումների վրա, որոնք պայքարում են երկրի հարավ-արևմուտքում իրենց անկախությունը հաստատելու համար: Թուրքիայի քրիստոնյաներն ուզում են խաղաղ ապրել այդ սահմանների ներսում: Նրանք չեն խնդրում տապալել թուրքական կառավարությունը: Նրանք չեն փնտրում քաղաքական ինքնուրույնություն: Կրոնական ազատություն և անվտանգություն՝ ահա ինչ են խնդրում նրանք: Ազատության երաշխիքը հանդիսանալու էր 1923թ. Լոզանի պայմանագիրը, պայմանագիր որ ամբողջությամբ անտեսվեց թուրքական կառավարության կողմից: 1998թ. փետրվարի 24-ին,

Անվտանգության խորհուրդը և Եվրոհամագործակցությունը այն բանից հետո, երբ պատգամավորությունը այցելեց Թուրքիա, Հունաստան և Կիպրոս՝ տարածաշրջանում մարդու իրավունքները ուսումնասիրելու համար, գրեցին Թուրքիայի վարչապետ Մեսուդ Յելմազին:

Հանձնաժողովը իր անհանգստությունն էր արտահայտում Հայլքի ճեմարանի շարունակվող փակման առիթով: Ես մեջբերում եմ նրանց նամակից.

«... մյուս փոքրամասնությունների, ներառյալ հայկական և սիրիական օրթոդոքս, ինչպես նաև հռոմեական կաթոլիկ, հայկական, հույն քաղդեական և սիրիական կաթոլիկ ու բողոքական կրոնն ու հավատալիքները, ենթարկվում են հալածանքների ու խտրականությունների»:

Ես միանում եմ միջազգային հանրությանը՝ կոչ անելով պաշտպանել քրիստոնեական եկեղեցիները և կառույցները Թուրքիայում: Ես ողջունում եմ Պալատի առաջարկությունը:

ՊՐՆ. ԼԵՈ ՄՔԼԵՅ (*Վարտան* - 15[46]) - Այն առաջարկությունը որ այսօր քննարկվում է Պալատում, մեծ կարևորություն է ներկայացնում, որովհետև այն խոսում է թե՛ մեր երկրի և թե՛ այն երկրի մասին, որի անունը Թուրքիա է: Այն իրապես պահանջում է դատապարտել աշխարհի երեսին կրոնական փոքրամասնությունների հետապնդումները և հատկապես Թուրքիայում քրիստոնյա փոքրամասնությունների դեմ թուրքական կառավարության քայլերը: Շատերը այս երկիր են եկել Թուրքիայից և հարակից երկրներից և այստեղ նրանք ի վիճակի են կիսել իրենց քաղաքական և կրոնական ազատությունները աշխարհի ամենատարբեր մարդկանց հետ: Թուրքիայում դա այդպես չէ: Թուրքական կառավարությունը այս ասպարեզում ակտիվորեն գործում է քրիստոնյաների դեմ: Դարասկզբին այն իրագործեց իր ամենաանմարդկային արարքը՝ 2մլն մարդու սպանելով, տեղահանելով և բոլոր համայնքները արմատախիլ անելով: Համայնքները, որոնք հարյուր-հազարավոր տարիներ ապրում էին Բոսֆորի և Սև ծովի շրջաններում, պարզապես ոչնչացվեցին: Մի ամբողջ մշակույթ ոչնչացվեց, և դա արվեց թուրքական կառավարության կողմից: Թուրքիան, ինչպես

նշեց իմ գործընկերը՝ Հյուսիսային Տարածքի անդամը (պրն. Դոնդաս) ոչինչ չի մոռացել և ոչինչ չի սովորել:

Ինչպես նա ասաց, 1974թ. նրանք գրավեցին Կիպրոս կղզին և սկսեցին գործել նույն կերպ՝ տեղահանել, սպանել մարդկանց,պղծել եկեղեցիները: Մինչև օրս միջազգային շուկայում վաճառվում են սրբապատկերներ, որոնք գողացվել են հյուսիսային Կիպրոսի եկեղեցիներից: Դրանք այսօր վերածվել են բարաքների կամ բնակարանների:

Այն ինչ թուրքական կառավարությունն արել է Թուրքիայում, այսօր անում է հյուսիսային Կիպրոսում, և սա մի պետություն է, որ շուտով ակնկալում է դառնալ Եվրոմիության մի մասը: Թուրքիան ՆԱՏՕ-ի անդամ է: Թուրքիան մի երկիր է, որ արտաքուստ իրեն ներկայացնում է իբրև Արևմտյան լիբերալ-դեմոկրատական երկիր, սակայն ներքուստ այն մարդասպան, հակահասարակական և հակաքրիստոնեական պետություն է:

Պետք չէ ակնկալել, որ Թուրքիան կդառնա քրիստոնեամետ երկիր, պետք է պարզապես ակնկալել, որ Թուրքիայում քրիստոնյաները կունենան նույն իրավունքները, ինչպիսին մուսուլմանները՝ արևմտյան երկրներում: Այն ինչ մենք խնդրում ենք, այն է, որ մարդիկ հավասար իրավունքներ ունենան, որ Թուրքիայի քրիստոնյաները հարկ է, որ նույն իրավունքներն ունենան, ինչպես թուրքերը՝ այստեղ՝ Ավստրալիայում: Ավելին չի խնդրվում:

Ես, կարծում եմ նաև իմ գործընկերները, համոզված եմ, որ այս խորհրդարանը իր տեսակետը պետք է հայտնի այն ավստրալիացիներին, որոնք իրենց ներկայացուցիչներին են ուղարկել այստեղ: Թեպետ հարմար չէ, որ մենք քվեարկենք մասնավոր անձանց գործերը, այնուհանդերձ, կարծում եմ, որ այսօր մենք պետք է դա անենք: Այսպիսով, այն ինչ պետք է անենք, ես առաջարկում եմ հարցը այժմ դնել քննարկման:

ՊՐՆ. ՓՈԽԽՈՍՆԱԿ (*պրն. ՆԵՀԼ*) Մեկից ավելի տարածայնության դեպքում, ելնելով 193-րդ հոդվածից, հարցի քննարկումը հետաձգվում է մինչև բողոքարկված քննարկումների ամփոփումը:

ՕՐԵՆՍԴԻՐ ԺՈՂՈՎ

ՕՐԵՆՍԴԻՐ ԺՈՂՈՎԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՁԵԿՈՒՅՑՆԵՐԻ ԱՄԵՆՕՐՅԱ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
29 ԱՊՐԻԼԻ 1998Թ.

ՀԱՅԵՐԻ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԵԼԻՑԸ

ՊՐՆ. ՎԱՏԿԻՆՍ (*Գլադեսվիլ* - 19[32]) - Ես առաջարկում եմ որ այս պալատը.

1. Ճանաչի Օրենսդիր ժողովի կողմից ընդունված պատմական առաջարկության մեկ տարին, որով դատապարտվում է 1915թ. հայկական ցեղասպանությունը:

2. Խնդրի նախագահող պաշտոնյաներին ընդունել հայկական համայնքների կողմից ներկայացված հիշատակը հավերժացնող հուշարձանը կառուցելու առաջարկը, որը կտեղադրվի խորհրդարանին ենթակա տարածքում:

3. Ուղերձներ հղի այլ վայրեր՝ ընդունելու նմանատիպ առաջարկությունը. 1997թ. ապրիլի 17-ին խորհրդարանն ընդունեց պատմական առաջարկություն՝ դատապարտելով 1915թ. ցեղասպանությունը:

Այդ առաջարկը, որով նշվում է եղեռնի 82-ամյա տարելիցը, կարևոր քայլ է՝ արագացնելու այդ հրեշավոր արարքի ճանաչումը: Սա մի սուրբ քայլ էր՝ ի հիշատակ 1,5մլն տղամարդկանց, կանանց և երեխաների, որոնք ոչնչացվեցին ցեղասպանության ժամանակ: Սա կարևոր է, որ մենք, օգտագործելով առիթը, այդ պատմական առաջարկության մեկամյա տարելիցի կապակցությամբ, դարձյալ նշենք ապրիլի 24-ը իբրև հիշատակի օր:

Ի հիշատակ այս շարժման, կոչ ենք անում խորհրդարանի տարածքում կանգնեցնել հավերժական հուշակոթող: Սրանով մեկ անգամ ևս պետք է ներկայացվի հայկական ցեղասպանության իրողությունը:

Այս գազանային դարաշրջանի առաջին՝ հայկական ցեղասպանության հիմքը դրվել էր նախորդ դարի վերջում, երբ օսմանյան ռեժիմի կողմից սկսեցին իրագործվել հակահայկա

կան ծրագրեր:

Սակայն այն չշարունակվեց մինչև ապրիլի 24-ը, այլ Առաջին աշխարհամարտի միջազգային կոնֆլիկտի վարագույրի ներքո, այդ ահասարսուռ իրականության մեջ սկսվեց հայտնի ցեղասպանության լավ մշակված քաղաքականությունը: Այն սկսվեց ապրիլի 24-ին ավելի քան 200 քաղաքագետների, հոգևորականների և մշակութային գործիչների ձերբակալումով ու սպանությամբ: Ապա արշավի թիրախն ուղղվեց հասարակ հայ տղամարդկանց, կանանց, երեխաների վրա, որոնք ապրում էին Օսմանյան կայսրությունում:

Հաջորդ տարիների ընթացքում 2,5մլն. հայ բնակչությունից 1,5 միլիոն կոտորվեց: Շատերը սպանվեցին Օսմանյան կայսրությունում գտնվող իրենց տներում, շատերը բռնի տեղահանվեցին Սիրիայի անապատներ, և շատ ուրիշներ կենտրոնացվեցին ճամբարներում, որտեղ նրանք աշխատում էին մինչև մահ: Հայ ժողովրդի կոտորածի և տեղահանության այլ պատճառ չկար, քան իրենց ռասան: Զանգվածային տեղահանված, վշտահար և վնասվածքներով մազապուրծները ստիպված էին թողնել իրենց նախնիների հողերը և հուսահատ փսխիչել թուրքական սարսափելի կոտորածներից: Շուրջ 500 հազար փրկվածներ փախան սփյուռք և տարբեր ժողովուրդներ սրտաբացորեն ընդունեցին նրանց:

Դա նաև Ավստրալիայի շնորքն էր, որ հազարավոր մարդիկ կարողացան իրենց ուղին կերտել այս ափերում: Այսօր ավելի քան 35 հազար հայ բնակություն է հաստատել Ավստրալիայում: Նրանց մեջ ներառվում են ցեղասպանությունից փրկվածները և նրանց զավակները: Կարևոր է, որ մենք, օգտվելով առիթից, դարձյալ հիշում ենք այդ սարսափելի իրողությունը՝ սկսած ցեղասպանության կազմակերպիչ Օսմանյան կայսրությունից, շարունակելով թուրքական կառավարությունների, որոնք երբեք չեն ճանաչել ցեղասպանության իրողությունը: Այս մերժումը դեմառդեմ կանգնած է պետության և ականատեսի հաշիվների միջև:

Չափազանց երկար է մի կողմ դրվել հայկական համայնքի մոռացված ողբերգությունը: Համենայն դեպս հայ ժողովուրդը երբեք չի մոռացել: Ինչպե՞ս կարող էր: Նրանք պայքարել են, որ ճանաչվի իրենց ժողովրդի, տարածքի և մշակույթի հանդեպ ոճրագործությունը: Վերջին տարիներին ճանաչման համար պայքարը հաջողություն է ունեցել: Այժմ հերթը Նոր Հարավային Ուելսի խորհրդարանինն է: Խնդիրը, որ բարձրացվեց այսօր, առաջարկում է նաև պատրաստել Հայկական խաչքար, վերևում հուշատախտակ, որի վրա կգրվի Նոր Հարավային Ուելսի խորհրդարանի կողմից միացյալ կերպով հայկական ցեղասպանության հիշատակին նվիրված ամբողջական տեքստը՝ որն ընդունվել էր անցյալ տարվա ապրիլին:

Այդ հուշարձանի կառուցումը Նոր Հարավային Ուելսի խորհրդարանի շենքի տարածքում կծառայի իբրև մնայուն հիշատակ Օրենսդիր ժողովի կողմից կազմակերպված այս շարժման: Այն կգրավի հայկական ցեղասպանության ողբերգության վրա բոլոր նրանց ուշադրությունը, ովքեր կայցելեն խորհրդարանի շենք: Այն կծառայի իբրև հայ ժողովրդի կենսունակության, խիզախության և ոգու խորհրդանիշ: Ի վերջո, այն կծառայի իբրև Պալատի որոշման մշտական հիշեցում, որով արտահայտվեցին Նոր Հարավային Ուելսի բնակչության զգացմունքները և աշխարհը ցեղասպանության սարսափից ազատելու ցանկությունը: Ես կցանկանայի եզրափակել՝ իմ երախտագիտությունը հայտնելով հայկական համայնքի ղեկավարներին, որոնք այս երեկո հավաքվել են միջանցքում: Շատ հաճելի է, որ այս պատմական իրադարձությունների ժամանակ նրանք ի վիճակի են եղել միանալ մեզ: Ես ողջունում եմ Պալատի նման առաջարկությունը և ակնկալում եմ, որ ընդդիմության ղեկավարները ևս կմիանան դրան:

ՊՐՆ. ՔՈԼԻՆԶ (*Վիլոգբայ – ընդդիմության առաջնորդ* - 19[41]):

Քանի որ Գլադեսվիլի հարգարժան ներկայացուցչի կողմից բարձրացված առաջարկությունը Պալատի կողմից միասնաբար ընդունվեց անցած տարի, ես նորից պատիվ ունեմ միանալ հայկական գործին: Ես նաև ուրախ եմ 1998թ. հայկական ցեղասպանության հիշատակումից հետո միանալ այս շարժմանը, Հայկական ազգային կոմիտեի ղեկավարներին, ո-

ռոնք այսօր միջանցքում են: Այս պալատի բազմաթիվ անդամներ, ներառյալ պատվարժան ներկայացուցիչը, որը հենց նոր խոսեց, նաև ներկաներ են: Ես անձամբ շատ հպարտ եմ, որ մեկ տարի առաջ բարձրացրեցի այս առաջարկությունը: Տեղին է ասել, որ սա միակ հիշատակությունն էր, որ խորհրդարանը նման ձևով ընդունեց: Այս առաջարկությամբ տրված եզակի արտոնությունը շատ բան է ասում ոչ միայն հայ ժողովրդի, այլև ցեղասպանության նկատմամբ խորհրդարանի ատելության մասին, և մեր կարծիքով այն պետք է արմատախիլ արվի մարդկային վարքագծից: Անհանդուրժելի է, թե երբ, որտեղ և ում հանդեպ է այն տեղի ունեցել: Թեման, որ ես զեկուցեցի անցյալ տարի, այն էր, որ պատմությունը, անշուշտ, կարող է հերքվել, սակայն այն երբեք չի կարող մոռացվել: Համառոտակիորեն կրկնում եմ. այս երեկո դարձյալ ճանաչելով այս հիշատակի առաջարկությունը, մենք նշում ենք նաև այն արտառոց զուգադիպությունները, որ կան ավստրալացիների և հեռավոր, տարբեր ու հնագույն ազգի՝ հայերի միջև: Մեր երկու մշակույթները միասին դեն շպրտվեցին 1915թ. ապրիլի 24-ին և 25-ին, քանի որ դաշնակցային նավատորմը Անզակյան ծովածոցին մոտեցավ հենց նույն գիշերը:

Ամեն ինչ սկսվեց հայ համայնքի ղեկավարներից. քաղաքագետներ, մշակութային գործիչներ, գործարարներ, պրոֆեսիոնալ հոգևոր գործիչներ և հայ ժողովրդի համար սկսվեց մղձավանջ: Այս մղձավանջը կարող է վերացվել միայն այն ժամանակ, երբ աշխարհը ճանաչի այն, ինչ տեղի է ունեցել հայ ժողովրդի հետ, մասնավորապես՝ ճանաչում թուրքական կառավարության կողմից հայ ժողովրդի հանդեպ կատարվածի համար սկսելով 1915թ. Անզակի նախօրյակից, որը պատճառ դարձավ 1,5մլն հայերի կյանքի կորստի: Այսօր այս պալատում կատարվում է դատավճիռ, պատմական դատավճիռ, որը իմ գործունեության ընթացքում երբեք չի եղել այս խորհրդարանում: Իմ տասնվեց տարիների ընթացքում չեմ հիշում մի դեպք, երբ խորհրդարանը այսպես պաշտպաներ իր վճիռը: Մենք մեկս մյուսին և համայնքին հիշեցնում ենք, որ հայկական ցեղասպանության վերաբերյալ մեր կոլեկտիվ հիշողությունը ժամանակի հետ մեկտեղ երբեք չի մթագնի: Պալատի երկու թևերը մեծահոգաբար և միահամուռ ընդունեցին այդ վճիռը, որով վառ է պահվում 1,5մլն հայերի հիշատակը, որոնք ոչնչացան ցեղասպանության ընթացքում:

Մենք ողջունում ենք այն հրաշալի լուրերը, որոնց համաձայն մեկ այլ նշանավոր որոշում է կայացվել Բելգիայի խորհրդարանի կողմից վերջերս: Սա մենք միասին ողջունեցինք անցած շաբաթ իմ ընտրատարածքում՝ ի հիշատակ ցեղասպանության, որն իրոք, հանդիսանում է հայ համայնքի տունը Նոր Հարավային Ուելսում, շատ հայ ընտանիքների համար կարևոր վայր, ուր նրանք տեղավորվել են վերջին երկու կամ երեք տասնամյակների ընթացքում: Ես հպարտ եմ ասելու, որ թե՛ կառավարությունը և թե՛ ընդդիմության անդամները միասին խորհրդարանում վառ կպահեն հիշատակը՝ մշտական հուշատախտակով: Նմանատիպ հուշարձան պետք է տեղավորվի Ավստրալիական խորհրդարանի առջևում՝ տեսանելի մի վայրում, իբրև հիշեցում յուրաքանչյուր այցելուի, որը կանցնի այս շինության մոտով:

Հայտնի է, որ Սիդնեյը Ավստրալիայի ամենամեծ քաղաքն է և ճանաչվել է վերջին երկու տարիներին՝ աշխարհում ամենացանկալի այցելության վայրը: Խորհրդարանում հայ ժողովրդի ճանաչումը, թույլ տվեք ասել, մեծ նշանակություն ունի, քանի որ այս խորհրդարան այցելողների թիվն ավելի մեծ է, քան անշուշտ մեկ այլ վայր: Սա հիշեցում կլինի բոլոր դպրոցական խմբերին և նահանգի քաղաքացիներին, որոնք կգան տեսնելու իրենց խորհրդարանը աշխատանքի ժամանակ: Հատկանշականորեն այն հիշեցում կլինի մեզ՝ բոլորիս համար, որ իրենց պարտականությունն են կատարում խորհրդարանի նստաշրջաններում, կամ որոշումներ են կայացնում՝ կառավարելու համար նահանգը և նրա մարդկանց: Այս խորհրդարանում հանդիպում են նահանգի ղեկավարները օրենքներ մշակելու համար: Խարհրդարանում հանդիպում են քաղաքագետներ, մշակութային, կրոնական գործիչներ, մասնագետներ, գործարարներ, նույնատիպ մարդիկ, որոնք առաջինը զոհվեցին թուրքական կառավարության ձեռքով Կ. Պոլսում 1915թ. ապրիլի

այն օրը:

Սա մի բան է, որ մենք, իբրև քաղաքագետներ, պետք է հասկանանք, բայց առավել կարևոր է, որ սա ամբողջականությամբ ընդունվի մարդկային տեսանկյունով: Եվ ուստի ճիշտ է, որ խորհրդարանը իր հայացքը կենտրոնացնում է ցեղասպանության զոհերի հիշատակի և, իրոք, յուրաքանչյուր ցեղասպանության վրա: Հիշելով և թերթելով անցյալը, մենք ճիշտ ենք անում նաև, որ արժանին ենք մատուցում այսօր Ավստրալիայում գտնվող հայ համայնքին՝ աշխարհի 20 երկրներից 30-35 հազար մարդիկ, որ միացել են մեր երկրում՝ նոր կյանք սկսելով: Ավելի քան երեսուն տարի հայկական համայնքը ձևավորել է յուրօրինակ, կոսմոպոլիտիկ մշակույթ, որը հպարտությամբ պետք է ասել, բնորոշում է Ավստրալիային: Ես հատկապես հպարտ եմ ասելու, որ դա բնորոշ է Վիլոգբայի՝ իմ ընտրատարածքին: Լինելով 16 տարի Վիլոգբայի ընտրատարածքի անդամ, ես նկատել եմ, թե ինչպես է ծաղկում, բարգավաճում և ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերում հայ համայնքը: Ես տեսնում եմ, թե ինչպես են շատ հայեր այստեղ գալիս իրենց պատերազմող հայրենիքներից: Ավստրալիայում նրանք կառուցում են իրենց կյանքը և բարգավաճող գործը: Նրանք կրթել են համայնքի ղեկավարներին, նրանք իրենց թարմ մտքերն են ներմուծել գիտության բնագավառում, և նրանք մեզ ուսուցանել են այն արժեքները, որոնք այսօր յուրաքանչյուր ավստրալիացու և ավստրալահայի մեջ են՝ համբերատարություն, քաջություն և պահի օգտագործում:

Ես ողջունում եմ այս առաջարկությունը:

Առաջարկությունը համաձայնություն գտավ:

ՄԱՍՆԱՎՈՐ ԱՆՁԱՆՑ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
21 ՄԱՅԻՍԻ 1998Թ.

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՇԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՊՐՆ. ԼԻՆՉ (*Լիվերպուլ* - 16[27]): Ես ցանկանում եմ Պալատի ուշադրությունը հրավիրել Թուրքիայի անցյալի վերաբերյալ իմ մտահոգությունների վրա, ոչ միայն այս խորհրդարանում հայկական ցեղասպանության հիշատակման առիթով, այլ նաև որոշ մեկնաբանություններ անել այս քննարկումների վերաբերյալ: Ես բազմաթիվ ներկայացուցչական խմբեր եմ ընդունել, որոնք մտահոգված են այս առիթով:

Շատ կարևոր եմ համարում այն, որ քննարկումներ ունեցա իմ ընտրողների հետ, որոնք նույնպես շահագրգռված են այս խնդիրներով:

Անցյալ կիրակի կեսօրին ես երկար զրույց ունեցա Երքան Բասաֆաքանի հետ, որն իմ համայնքում նշանավոր անձնավորություն է և կապեր ունի Ֆեզայի հիմնադրամի և Պրեստոնի Սուլի վարժարանի հետ: Երքանը նաև իմ ընկերն է: Մեծ անհանգստություն է բարձրացել՝ կապված Օսմանյան կայսրությունում 1915թ. դեպքերի մեր պահանջների հետ: Անհանգստությունը նրանում է, որ Պալատը լսել է ընդամենը մեկ կողմին և բազում մարդիկ, որ ձևացել են իբրև պատմաբաններ, պարզապես եղել են լրագրողներ և քաղաքագետներ: Ես չեմ ասում, որ մի կողմը ճիշտ է, մյուսը՝ սխալ: Այստեղ քննարկումները պետք է պարզել ոչ թե պատմական դեպքերի վրա մեկ կողմից լույս գցելով, այլ հանգամանորեն, պատշաճ կերպով ներկայացնել այն, ինչ տեղի է ունեցել: Իմ ընտրողների անհանգստությունը ակնհայտորեն արտահայտվել է մայիսի 13-ի նամակով: Այն ինձ էր ուղարկել «Ավստրալիայի թուրք կանանց օգնության ձեռքի միության» նախագահ Նուրիամ Կուրանգիլը: Դրանում ասվում է. «Ես ստիպված եմ գրել՝ լսելով, որ 1997թ. ապրիլի 17-ին ՆՀՈՒ խորհրդարանի Օրենսդիր ժողովը համաձայնվել է ճանաչել ապրիլի 24-ը իբրև այսպես կոչված «հայկական ցեղասպանության օր» և վարչապետ Բոբ Քարը նախագիծ է առաջարկել ՆՀՈՒ խորհրդարանի շենքում կառուցել Հայկական ցեղասպանության հուշարձան»:

Սա ցնցող էր Ավստրալիայի թուրք համայնքի համար, որի անդամը պատիվ ունեմ լինելու:

11-19-րդ դարի կեսերը թուրքերը և Ավստրալիայի հայերը խաղաղությամբ ապրում էին համատեղ: Ոչ մի խռովություն կամ զինված հարձակումներ տեղի չէին ունենում այս համայնքների միջև:

Համենայն դեպս, 1914-1922թթ. տասնմեկ հայտնի պատերազմներ եղան հայերի և օսմանցիների, վրացիների, ադրբեջանցիների և ռուսների միջև: Քաղաքացիական պատերազմներ եղան հենց Հայաստանում: Այս համատարած թշնամության մեջ, հայերը մի կողմից էլ տառապանք էին պատճառում իրենց՝ կորցնելով իրենց կայնքը: Առաջին աշխարհամարտը նույնպես շատ տառապանքներ պատճառեց նրանց: Թիկունքից հարձակվելու պատճառով թուրքական կառավարությունը ստիպված էր հայերին տեղահանել արևելյան Անատոլիայից՝ պատերազմի, վատ եղանակի, հիվանդությունների, սովի պայմաններում: Հարյուր հազարավոր կյանքեր կորցվեցին երկու կողմերից էլ:

Սա իրոք, ողբերգություն է, սակայն այն չի կարող կոչվել ցեղասպանություն: Ցավալի դեպքերը տեղի ունեցան տարրական էլեմենտների բացակայության պատճառով: Այն չպետք է համարվի ցեղասպանության ոճիր, որով իբրև դիտավորյալ կերպով ոչնչացվեց էթնիկ խումբն ամբողջությամբ կամ մասամբ, ինչպես ձևակերպվեց 1948թ.՝ «Ցեղասպանության ոճիրը կանխելու և զսպելու կոնվենցիայում»:

Այսօր ափյուռքի հայերը փորձում են աղավաղել պատմությունը: Նրանք ատելություն են սերմանում հայ երեխաների սրտերում և մտքերում: Հայ ահաբեկիչները 1987թ. սկսած ավելի քան 50 թուրք են սպանել, մեծ մասամբ դիվանագետների և նրանց ընտանիքի անմեղ անդամների:

Հակառակ դրան, Թուրքիայում հայերն այսօր ապրում են ներդաշնակ վիճակում: Թուրքիան ունիտար պետություն է, որի քաղաքացիները օրենքի առաջ հավասար են՝ առանց ազգային, կրոնական, լեզվական խտրականության: Ավելին՝ նրանց իրավունքների պաշտպանման երաշխիք է հանդիսացել Լոզանի միջազգային պայմանագիրը, որը ստորագրվել է 1923թ. հուլիսի 24-ին: Ներկայումս Թուրքիայում կան ավելի քան քսան հայկական մանկապարտեզներ, տարրական, միջնակարգ և բարձրագույն դպրոցներ, որոնք ուսուցանում են հայերեն: Հայերն ունեն շուրջ երեսուն գործող եկեղեցիներ, որոնցից յուրաքանչյուրում տարվում է ազատ ծառայություն:

Նրանք ունեն իրենց անձնական հիվանդանոցները: Հրատարակվում են հայկական երկու օրաթերթ և մի քանի պարբերականներ: Հայ համայնքի անդամները տնտեսապես շատ ավելի լավ մակարդակի վրա են, քան առաջավոր թուրք շատ քաղաքացիներ՝ Ստամբուլում, Իզմիրում և, ընդհանրապես, Թուրքիայում ամբողջությամբ»:

Ուստի ընդունել հայկական ցեղասպանությունը համարժեք կլինի ընդունել ոչ ճիշտը՝ վիրավորելով թուրք ժողովրդին, որը լինելով աշխարհի ամենահանդուրժող ազգերից մեկը, ինքնին տառապել է, և չդիմադրելով այս քարոզչությանը, գազանությանն ու ահաբեկչությանը սույնով խրախուսում ենք ատելությունը, թշնամանքը Ավստրալիայում ապրող թուրքերի և հայերի միջև: Ինձ թվում է, որ կողմերին պաշտպանելու գործը Պալատին չի վերաբերվում: Ես կարիք չունեմ ընդունել կամ չհամաձայնվել Պալատում կարդացածիս հետ, բայց կարևոր է, որ այս քննարկումների ժամանակ երկու կողմերն էլ լսվեն: Սա, անշուշտ, միակ նամակը չէր, որ ես ստացել եմ: Ես նաև ընդունել եմ շատ ներկայացուցիչներ: Ես մայիսի 11-ին ստացել եմ ՆՀՈՒ թուրքական միությունների խորհրդի նախագահի նամակը, որը թեպետ չի պարունակում իր մտահոգության վերաբերյալ մանրամասն նյութեր, սակայն հայտնում է, որ ցավալի է այնպիսի բաներ լսել, որոնց հետ խորհուրդը երբեք չի համաձայնվի: Սրանք նյութեր են, որոնց ծանոթացել եմ շատ տարիներ առաջ՝ նախքան պալատի անդամ դառնալը: Մեկ դրական բան, որ կարող եմ ասել, այն է, որ թեպետ այս դեպքերը պարզորոշ պատմում են, որ զանգվածային ողբերգություն է տեղի ունեցել, որով բազմաթիվ մարդկանց կյանք է խլվել, այնուհանդերձ նրանց իսկական ակունքները պարզելու համար պետք է պատմական քննարկումներ տանել և Պալատը լավ կաներ փաստարկները ուշադրությամբ քննել՝ նախքան դրանց ընդունումը:

ՊՐՆ. ՖԵԶՍ (*Չարլսթոն - կապի և տրանսպորտի նախարար և Հանքերի զարգացման վարչության պետի օգնական*) - Լիվերպուլի մեծարգո ներկայացուցիչը խոսեց հայ և թուրք համայնքների հիմնային խնդիրների մասին և ես հանձնարարում եմ նրան

հարց բարձրացնել Պալատի առաջ:

ԱՆՀԱՏ ԱՆՁԱՆՑ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
18 ՀՈՒԼԻՍԻ 1998Թ.

ՀԱՅԵՐԻ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՇԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՊՐՆ. ՆԱԳԼ (*Սուրբտն* - 12[01]) - 1997թ. ապրիլի 17-ին ընդդիմության ղեկավարը հայկական ցեղասպանության մասին հարց բարձրացրեց, նա միացավ Նոր Հարավային Ուելսի հայկական համայնքի անդամներին՝ հիշելու համար 1,5մլն տղամարդկանց, կանանց և երեխաների հիշատակը, որոնք զոհ դարձան 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանությանը: Նա դատապարտեց հայերի և ընդհանրապես ցեղասպանության յուրաքանչյուր գործունեություն: Հարկ է, որ Պալատը դատապարտի ցեղասպանության յուրաքանչյուր գործողություն, սակայն ոչ այդ մեկը: Ես առաջին անգամ 1969թ. հանդիպեցի իմ ընտրատարածքի թուրքական մեծ համայքի հետ: Նրանք այն ժամանակներից ապրում են այդ տարածքում և նրանք սլատվարժան, ազնիվ, աշխատասեր մարդիկ են: Եթե որևէ պատվանդան դրվի խորհրդարանի շենքում, ապա այն պետք է լինի ցեղասպանության վերաբերյալ ընդհանրապես: Մեկը նայելով Իռլանդական մեծ սովի հուշարձանին, կարող է հասկանալ, որ դա անգլիական հարձակման արդյունք չէր, իսկ մեկ ուրիշն էլ կարող է ասել, որ դա ցեղասպանություն է: Ես բազում նամակներ և ներկայացուցչական խմբեր եմ ընդունել՝ թուրքական համայնքից, և ես խորհրդարանին կներկայացնեմ պատմության այս կողմը: Անցյալ կիրակի ՆՀՈՒ-ի թուրքական միությունների խորհրդի նախագահ Մուզաֆեթ Օրելի Սան-Հերալդ ուղղված նամակում ասվում էր.

«1915թ. մայիսի 15-ին Օսմանյան կառավարությունը որոշում ընդունեց հայերին վերաբնակեցնելու մասին՝ կանխելու համար նրանց օգնությունը ռուսներին և հարձակումը անպաշտպան թուրք քաղաքացիների վրա: Համաձայն այս որոշման, հայերը պետք է ուղարկվեին գլխավորապես Հալեպ և Մոսուլ: Ապա նահանգների կառավարիչները գալիս էին՝ տեղում համոզվելու համար, որ նրանք ժամանել են:

Մարդիկ քայլում էին: Եղանակը դաժան էր: Պատերազմ էր գնում: Սովը, համաճարակները և ավազակախմբերը շատերի կյանքը խլեցին: Համաձայն թուրքական արխիվների՝ հաշվվել է, որ վերաբնակեցման ընթացքում շուրջ 50000 հայ է մահացել:

Միևնույն ժամանակ արևելյան Թուրքիայում, երբ տեղի էին ունենում այս դեպքերը, նաև 2,5մլն թուրք մահացավ: Համենայն դեպս դա օսմանցիների կողմից կազմակերպված կոտորածի հետևանք չի եղել: Ուստի և չի կարելի դա համարել ցեղասպանություն»:

Մայիսի 7-ին Ավստրալիայի թուրքական սոցիալական և մշակութային տրեստի նախագահի կողմից ինձ ուղարկված նամակում ասվում է.

«Ցեղասպանության վերաբերյալ հիմնարար, ռասիստական հայեցակետը չի կարող վերագրվել օսմանցիներին: Իրոք, երբ Եվրոպայում մոլեգնում էին կրոնական պատերազմները և կրոնական անհանդուրժողականությունը, Օսմանյան կայսրությունում մարդիկ կողք-կողքի ապրում էին ներդաշնակորեն՝ կրոնական և ռասիստական հետապնդումներից ազատ: Բավական է նշել, որ հազարավոր հրեաներ 500 տարի առաջ փախչելով Եվրոպայի ճնշումներից, խաղաղություն գտան Թուրքիայում»:

Մայիսի 11-ին ՆՀՈՒ-ի թուրքական միությունների խորհրդի նախագահի կողմից ինձ հասցեագրված նամակում ասվում է.

«Թուրքական ծագումով շատ մարդիկ ապրում են այն ընտրատարածքում որ ներկայացնում եք դուք: Նրանք մտահոգված են, որ խորհրդարանում այս քննարկումներն արվել են՝ լսելով միայն հայկական տեսակետը: Պատմական շատ սխալներ կան այն տեղեկատվության մեջ, որը ներկայացվել է խորհրդարանին: Մենք հավաքում ենք պատմական իրադարձությունների վերաբերյալ Անգլիայում կատարված ուսումնա-

սիրությունները և ապա դրանք կուղարկենք ձեզ: Ուսումնասիրելով երկու կողմերը միայն՝ կարող եք արդար վճիռ կայացնել»:

Ես ճանաչում եմ պրն. Օրելին իբրև ազնիվ, համեստ մարդ և ընդունում եմ այն, ինչ նա ասում է թուրքերի մասին: Ես բազմաթիվ նամակներ և էլեկտրոնային փոստեր եմ ստացել թուրքական համայնքից: Դժբախտաբար, ՆՀՈՒ-ի թուրքական միությունների խորհուրը մերժեց 2000 դոլար տրամադրել Ավստրալիայի թուրքերին՝ փառատոնի համար: Հունիսի 15-ին պրն. Օրելի կողմից ինձ ուղարկված նամակում հայտնվում է.

«Հունիսի 10-ին փառատոնի կոմիտեի հետ հանդիպման ժամանակ որին ներկա էին 34 կազմակերպություններ ՆՀՈՒ-ից, միաձայն որոշվեց չտալ գումարը: Մենք այս որոշմամբ ցանկանում ենք ձեզ ցույց տալ, թե որքան ցավ է պատճառվում թուրքական համայնքին՝ հայկական հիշատակը հրապարակելով»:

Ես նամակ եմ գրել քաղաքապետին տարբեր առիթներով: Վերջերս տեղեկատվության տեխնոլոգիայի նախարարը, Լիվերպուլի պատվարժան անդամը, Հեֆֆրոնի պատվարժան անդամը, Լամբրկայի պատվարժան անդամը և ես միացյալ նամակ գրեցինք վարչապետին, քննարկելով հետևյալը՝

«Մենք գրում ենք հատևյալը՝ մասնավորապես.

1. Այն դեպքերը, որ որակավորվեցին իբրև «Հայկական ցեղասպանություն» բուռն քննարկումների տեղիք տվեցին մեր ընտրատարածքի թուրք համայնքների շրջանում.

2. Խորհրդարանում քննարկումները, թվում է, տարվել են միայն մեկ ուղղությամբ: Թուրքական համայնքը իրեն արհամարված է զգում: Ավստրալիայի թուրքերը հիանալի և աշխատասեր մարդիկ են»:

Ես հինգ անգամ այցելել եմ Թուրքիա և տեսել եմ նրանց բայրացական, պարտքի զգացումով լի, ազնիվ և համեստ մարդկանց: Նրանք պատասխանատու չեն այն ամենի համար ինչ տեղի է ունեցել 80 տարի առաջ: Նույնն առնչվում է իմ ընտանիքի պատմությանը: Նրանք Անգլիայից ուղարկվել են այստեղ՝ մի մասը շղթայակապ, մյուսը կախվելու սպառնալիքի

տակ: Ես չեմ դատապարտում անգլիացիներին դրա համար: Դա երեկվա նյութերն են: Եկեք շարժվենք դեպի վաղը և հիշենք թուրքական համայնքը իբրև մի փայլուն համայնք:

13 ՄԱՅԻՍԻ 1999Թ.
ՀԱՅԵՐԻ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՇԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՊՐՆ. ՎԱՏԿԻՆՍ (*Ռայդե - ազատ առևտրի նախարար, սպորտի և հանգստի նախարար*): Ես առաջարկում եմ Պալատին՝

1. Ճանաչել 1915թ. հայկական ցեղասպանության դատապարտման երկրորդ տարին, որ դատապարտվել է Պալատի կողմից՝ պատմական առաջարկությամբ:

2. Ճանաչել 1999թ. ապրիլի 24-ը իբրև հիշողության օր և իբրև հայկական ցեղասպանության 84-րդ տարեդարձ:

3. Միանալ Նոր Հարավային Ուելսի հայկական համայնքին՝ հարգելու 1,5մլն մարդկանց հիշատակը, որոնք սպանվեցին 20-րդ դարի առաջին կեսին:

Ես ցանկանում եմ հստակեցնել, որ այս շարժումը ամեն դեպքում պետք է մեկնաբանվի երիտասարդ ավստրալացիներին՝ լույս գցելու համար Թուրքիայի անցյալի վրա, և հպարտ եմ, որ Նոր Հարավային Ուելսի և Ավստրալիայի Պալատի անդամները մեծ ավանդ են ներդրել, այս հարցը ճանաչելու համար: Երկու տարի առաջ ապրիլի 1-ին այս պալատը որոշում կայացրեց՝ դատապարտելով բոլոր ցեղասպանությունները մասնավորապես՝ 1915թ. հայկական ցեղասպանությունը և յուրաքանչյուր ապրիլի 24-ը ճանաչեց այս աղբերգական իրադարձությունների հիշատակի օր: Կարևոր է այն, որ օգտվելով առիթից, այս տարի ևս մենք հիշում և դատապարտում ենք ցեղասպանության բոլոր դրսևորումները, այնպես որ երբեք չմոռացվի դրանց վտանգը:

Վերջին կրոնական և էթնիկ տարաձայնությունները Ինդոնեզիայում հարկ է, որ դարձյալ մեր ուշադրությունը սևեռեն այն փաստի վրա, որ ցեղասպանությունը ցայսօր էլ հանդիսանում է մարդկային փորձառության մի մասը: Շարժումը հատ-

կապես նկատելի էր այս տարի Կոսովոյում տեղի ունեցող դեպքերով, երբ ալբանացիները բռնի կերպով տեղահանվում էին իրենց տներից:

Ինձ հաճելի է, որ Ավստրալիան ևս մեկ անգամ բացեց իր գիրկը պատերազմից մազապուրծ եղած ընտանիքների համար: Սա մեր մարդկության չափանիշն է, երբ մենք հրավիրեցինք 4000 տղամարդ, կին, երեխաներ, որոնք ապրում էին Մակեդոնիայի գաղթականների ճամբարներում: Ես միանում եմ մեր համայնքի մնացած մասին, որոնք հրավիրեցին այստեղ նրանց և հույս ունեմ, որ ապագայում նրանք ի վիճակի կլինեն վերադառնալ իրենց ընտանիքների, ընկերների մոտ և ազատ ապրել հայրենիքում:

Նմանատիպ իրադարձությունները հիշեցնում են մեզ, որ պետք է համընդհանուր կերպով կանգնել նման դաժանությունների առաջ, որ կիրառվում են ընդդեմ մարդկանց ընտանիքների, երբ էլ որ, որտեղ էլ որ դրանք տեղի ունենան: Այս տարի ես առիթ ունեցա խոսք ասել ապրիլի 24-ին՝ հայկական ցեղասպանությանը նվիրված ամենամյա հիշատակի օրը Վիլոգբայ Թաուն Հոլում: Քաղաքական, սոցիալական և կրոնական մի քանի օղակներ միավորում են այս համայնքները: Սա մի մեծաշուք հիշատակի արարողություն է, բայց դա նաև նվիրված է հայ մշակույթին և ոգուն: Այս արարողությանը ինձ բախտ վիճակվեց լսել պրոֆեսոր Քոլին Թատզին: Նա աշխատում և ուսումնասիրություններ է կատարում Մաքուարիեի համալսարանում՝ Ցեղասպանության հետազոտությունների կենտրոնում, և կարևորում է ավստրալիացիների նոր սերնդին ցեղասպանության իրողությանը իրազեկ պահելը: Նրա դիտողություններն անձայն հիշեցնում են այն ամենը, ինչ տեղի է ունեցել այս դարում: Նա սկսում է այսպես.

«Ապրիլը լավագույն ամիսներից չէ: 1915թ. ապրիլին սկսվեցին հայկական կոտորածները: 1945թ. ապրիլին Բուխենվալդի և Աուշվիցի երկու ճամբարներից ազատվեցին շուրջ 73 հազար մազապուրծներ, սակայն մինչ այդ շուրջ 5,9մլն մարդ սպանվել էր նացիստների ձեռքով: 1994թ. ապրիլին ցեղասպանություն սկսվեց Ռուանդայում: 1999թ. ապրիլին կոսովոցիների

մաքրումը տարվում էր հենց նույն ճանապարհով: Այս ամենը ասում է, որ եթե 19-րդ դարը եղավ բարձր լուսավորյալ դարաշրջան, երբ թե միտքը և թե տեխնոլոգիան զարգացավ, ապա 20-րդ դարը դարձավ զանգվածային մահերի և ցեղասպանություն դարաշրջան»:

Ես շնորհակալ եմ պրոֆ. Թատզից նման վճռի համար: Նա ցեղասպանությունից ուսեզրկված և ականատես մարդկանց իրավունքների կիրթ և ջերմ պաշտպանն է, և հիմնովին պահանջում է այս դարի ցեղասպանությունների մասին մարդկանց հանգամանորեն սովորեցնել: Հայկական ցեղասպանությունը տեղի ունեցավ Առաջին աշխարհամարտի քողի ներքո և սկսվեց 1915թ. ապրիլի 24-ին, ավելի քան 200 հայ քաղաքագետների, կրոնավորների և մշակութային գործիչների բանտարկումով, ապա՝ սպանությամբ: Հաջորդ մի քանի տարիների ընթացքում 2,5մլն հայերի կեսից ավելին կոտորվեցին:

Շատերը կոտորվեցին իրենց տներում: Մյուսները ստիպողաբար մահվան ուղիներով քշվեցին Սիրիայի անապատներ և շատերին էլ մինչև մահ աշխատեցնում էին համակենտրոնացված ճամբարներում: Այս տղամարդիկ, կանայք և երեխաները չունեին ոչ մի իշխանություն և դաժանաբար սպանվում էին իրենց ռասայի պատճառով:

Տեղահանվածներից շատերը վնասվածքներով, չունենալով այլընտրանք, ստիպված թողնում էին իրենց նախնիների հողերը՝ փրկվելու հատագա հետապնդումներից: Նրանցից ավելի քան 500 հազարը ստիպված էր փախչել ցանկացած երկիր, որը նրանց կընդուներ: Ավստրալիան, ի վստահություն և ի շահ մեր համայնքի, նրանցից հազարավորներին ընդունեց: Այսօր ավելի քան 35000 ավստրալահայեր են ապրում այստեղ՝ ներառյալ փրկվածների ժառանգները:

Ես ուրախ եմ, որ նրանցից շատերն ապրում են Ռիդեի իմ ընտրատարածքում: Նրանք մեծ օգուտ են բերել իմ տեղական համայնքին: Ավստրալահայերը ներառվել են այս ազգի և նրա ապագայի մեջ: Նրանք ներդրումներ են ունենում թե՛ տնտեսական, թե՛ քաղաքական կյանքում, և ակտիվ գործունեություն ծավալում գործարար և մասնագիտական ոլորտներում:

Երկար ժամանակ 20-րդ դարի այս ցեղասպանությունը մնում էր մոռացված: 1997թ. այս Պալատը ճանաչեց ողբերգությունը՝ դատապարտելով հայկական ցեղասպանությունը, հարգելով զոհերի հիշատակը, հասկանալով, որ պետք է հիշել և դասեր քաղել դրանից, դատապարտելով պատմական ճշմարտության կեղծումը և ապրիլի 24-ը հայտարարելով հիշատակի օր: Այս տարվա սկզբներին հավերժական հիշատակի հուշարձան դրվեց խորհրդարանի այգում: Դա մի հայկական խաչքար է, որի վրա գրված է 1997թ. խորհրդարանի կողմից հայկական ցեղասպանության հիշատակի համընդհանուր կերպով ընդունումը:

Հուշարձանը կծառայի, որպես մշտական հիշեցում այն բանին, որ այս խորհրդարանը դատապարտում է ցեղասպանությունը իր յուրաքանչյուր ձևի մեջ: Այս հուշատախտակը նաև հայ ժողովրդի խիզախության և ոգու խորհրդանիշն է: Ավստրալահայերի համար սա մի լուռ հիշեցում է, որ ցեղասպանության երևույթը այլևս երբեք չպետք է կրկնվի: Այն, իրոք, սուրբ և հատուկ հուշարձան է: Վիլոգբայի պատվարժան ներկայացուցիչները կխոսեն այս մասին: Տարիների ընթացքում նա խստորեն դատապարտել է ցեղասպանության դրսևորումները և իր ընտրատարածքի հայերի հետ կապված է եղել ամուր շղթաներով: Ես ակնկալում եմ լսել նրա ելույթը: Ես ողջունում եմ պալատի առաջարկությունը:

ՊՐՆ. ՔՈԼԼԻՆԶ (*Վիլոգբայ*): Ես պաշպանում եմ Սպորտի և ժամանցի նախարարի մեկնաբանությունները՝ ընդդիմության անունից, և հանդես գալիս որպես Վիլոգբայի ներկայացուցիչ և հայ ժողովրդի ու Ավստրալական համայնքի մեծ ընկեր: Ես ցանկանում եմ շեշտել այս առաջարկության առաջադեմ լինելը:

Երկու տարի առաջ ես առաջարկություն ներկայացրեցի՝ ճանաչելու 1915թ. հայկական ցեղասպանությունը և ապրիլի 24-ը հայտարարել իբրև 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանության հիշատակի օր: Ապա դրան միացավ Գլադեսվիլի ներկայացուցիչը և մեր համատեղ գործողությունները շարունակվում են առ այսօր: Գլադեսվիլի ներկայացուցիչն այսօր հանդիսանում է Ռիդեի ներկայացուցիչ և նախարար: Ես շնորհավորում եմ նրան նախարար ընտրվելու կապակցությամբ և հայ ժողովրդին իր օգնությունը շարունակելու առիթով:

Որևէ տարակուսանք կամ ընդդիմություն այս հարցի կապակցությամբ չի կարող լինել: Ինչպե՞ս կարելի է: Սրանով ոչ միայն ճանաչվում է հայ համայնքի և նրա ժողովրդի տառապանքները, որ սկսվեցին 1915թ. ապրիլի 24-ին, այլ նաև այն, որ սա 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանությունն էր, մի բան, որ հարկ է հիշել: Ես տեղակացա, որ կառավարությունը հավանություն է տվել խորհրդարանի շենքի բակում հուշարձանի կառուցմանը: Հուշարձանը ունի ընդհանուր իմաստ: Թեպետ այն առնչվում է հայկական ցեղասպանությանը, հայ ժողովուրդը առաջինը պետք է հիշի, որ նա միակը չի եղել, որ այս դարաշրջանում տառապել է այդ արհավիրքից:

Այս լուսավորյալ և տեղեկատվացված դարաշրջանի ամենամեղադրական ակտը ցեղասպանությունն է: Սա այն դարն է, որի ընթացքում ցեղասպանություն է կատարվել շատ ազգերի նկատմամբ, և շատ ազգեր իրենց պատմության էջերում արձանագրել են սա: Սա չի նշանակում, որ ես դատապարտում եմ թուրք ժողովրդին, և տեղյակ եմ, որ միջանցքում ներկա է գլխավոր հյուպատոսը: Բոլոր ավստրալացիները գիտեն, որ թուրքերը խիզախ ժողովուրդ են: Նրանք Գալիպոլիում խիզախորեն կռվում էին ավստրալացիների դեմ: Այս առաջարկությունը նպատակ ունի ճանաչել, որ 1915թ. թուրքական կառավարությունը մի գործընթաց սկսեց, որը դարձավ ավերիչ սխալ: Եթե մեկը իրականում չընդունի սխալը, ցանկացած բնույթի, նա երբեք չի կարող առաջ շարժվել:

Մարդկային կապերով մեզ բոլորիս միավորող հանգամանքները հնարավոր կդարձնեն դրա ճանաչումը:

Առաջարկությունը նպատակ ունի ճանաչել 1915թ. հայ ժողովրդի և, ընդհանրապես, աշխարհի տարբեր էթնիկ և կրոնական խմբերի տառապանքները: Տարբեր ռասաներ և տարբեր կրոնական խմբեր մաս-մաս զատվում են: Նրանք սպանվում են իրենց մաշկի գույնի, կրոնական պատկանելիության կամ պարզապես, իրենց մշակույթի համար: Նրանց միակ հան-

ցանքը այն է, որ նրանք այն են, ինչ որ կան: Սա կարևոր հարց է: Խորհրդարանի որոշ անդամներ հարցնում են, թե մենք ինչու ենք ճանաչում հայկական ցեղասպանությունը մասնավորապես: Մենք ճանաչում ենք այն մասնավորապես, քանզի սրանով սկսվեց դարի ցեղասպանությունը:

Քանի որ մենք հասել ենք դարավերջին, հարկ է, որ հիշենք բոլոր նրանց, ովքեր տառապել են և այնպես անենք, որ հաջորդ դարաշրջանը լինի ավելի լավը, իսկ ցեղասպանությունը դառնա անցյալի երևույթ: Սա է այս առաջարկության կենտրոնական առանցքը: Ես այժմ նույն զգացմունքն ունեմ, ինչ որ երկու տարի առաջ, երբ իբրև խորհրդարանի ներկայացուցիչ կառավարության առջև դրեցի այս հարցը:

Այդ ժամանակ իմ ընտրատարածքի մեծ մասը կազմում էր հայ համայնքը, և կարծում եմ, որ դա որոշակի դեր խաղաց: Նախարարը, որ քիչ առաջ խոսեց, հավանաբար իր ընտրատարածքում ունի հաջորդ մեծ հայկական համայնքը: Այս փաստը մեզ միավորում է, և այս առաջարկը պետք է կապի յուրաքանչյուր մարդկային արարածի՝ ամենատարբեր հավատքի և ամենատարբեր ազգության՝ բոլոր ժամանակների ընթացքում: Ես ողջունում եմ Պալատի այս առաջարկը:

ՊՐՆ. ԱՐՍՍԹՐՈՆԳ (*Լանչյան*): Առաջ քաշելով այս կարևոր առաջարկությունը, նախարարն ասաց, որ անցած տարի բարձրացված խնդրի նպատակն է հիմնովին ճանաչել այս հարցը: Առաջին առաջարկության ընթացքում, երբ նաև խորհուրդ էր տրվում հիմնել հուշարձան այս վայրում՝ ի հիշատակ թուրքերի կողմից հայերի ցեղասպանության, ես գրեցի Ձեզ, պարոն խոսնակ, այս վայրում հուշարձան կառուցելու իմ ծայրահեղ անհանգստության և դժկամության մասին: Ավստրալիան երիտասարդ երկիր է, երկիր, որն ունի ամենատարբեր ռասայի տիպի մարդիկ: Վերջին տասներկու ամիսների ընթացքում մեր սեփական պատմությունը բուռն քննարկումների առարկա դարձավ, և դրանք դեռ կշարունակվեն՝ պարզելու, արդյո՞ք մենք կդառնանք հանրապետություն, թե կմնանք միապետական համակարգում: Մեր երկիրը հպարտ է, որ այն պատմականորեն ազատ է եղել ռասայական բռնություններից

և խտրականություններից այն մարդկանց հանդեպ, որոնք եկել են մեր ափերը՝ օթևան գտնելու:

Այս խորհրդարանը, որն ամենահինն է Ավստրալիայում և ամենաերկարակյացը Բրիտանական համագործակցություններում, իր համար վտանգավոր դրություն է ստեղծում՝ վեճեր հարուցելով այս ազգերի միջև և իր երկրի առջև: Ես չեմ հասկանում, թե ինչո՞ւ են այս քննարկումները տեղի ունենում ընդհանրապես: Քանի որ պատերազմական, կրոնական, գունային և յուրաքանչյուր նմանատիպ կոնֆլիկտ ունենում է ամենաքիչը երկու տեսակետ: Սա պրոբլեմներից մեկն է, որ բարձրացվել է այս խորհրդարանում: Այստեղ սևի և սպիտակի խնդիր չկա: Ես մեծարգո անդամներին հիշեցնում եմ 1998թ. հունիսի 18-ի Աուբոտնի պատվարժան ներկայացուցչի ելույթը, որում նա ասում էր, որ վերջնական ոչ մի զեկույց, ոչ մի պատմական եզրակացություն չի արվել՝ պնդելու համար, որ այս ցեղասպանությունը տեղի է ունեցել այն կարևորությամբ և ձևով, ինչն այսօր ներկայացվում է: Ես չեմ ուզում վեճի բռնվել ցեղասպանության հավաստիության մասին: Ես գործնականում միանում եմ մյուս անդամներին, որոնք դատապարտում են ցեղասպանությունը, բայց ես հայտնում եմ, որ չեմ պատրաստվում մի բան պաշտպանել, որը պաշտոնապես ապացուցված չէ:

Ուստի և ես խնդրում եմ Պալատին, որ մերժի այս առաջարկը, այն հիմքի վրա, որ անկարևոր և անպատշաճ է նման հարցը բարձրացնել այս վայրում: Համաձայնվելով այս առաջարկին, հիմք կդրվի մի բանի, որ հետագայում խորհրդարանի անդամներին կստիպի զղջալ: Ես կարծում եմ, որ նրանք, որոնք գալիս են այլ երկրներից մեր ափերը և ընդունում են մեր քաղաքացիությունը, մեր դրոշը, մեր օրենքը և մեր Սահմանադրությունը հարկ է, որ ունենան իրենց ուրույն պատմությունը: Մենք չպետք է փորձենք ապացուցել պատմական դեպքերի ճշմարտությունները: Ուստի և առաջարկում եմ այս առաջարկը հանել օրակարգից: Ես՝ Յան Արմսթրոնգս, այս խնդրի վերաբերյալ հայտնեցի իմ կարծիքը: Ես դեմ եմ առաջարկին:

ՊՐՆ. ՀԱՐԹՉԵՐ (*Գոսֆորդ*): Ես պաշտպանում եմ առաջարկությունը: Ես իմ գնահատականն անում եմ հենվելով

Նոր Հարավային Ուելսի հայկական համայնքի կողմից այս պետությունում երկար տարիներ արված ավանդի վրա, և ես ծանոթ եմ 1915թ. սարսափելի դեպքերին, որ տեղի ունեցան հայ ժողովրդի կյանքում: 1915թ. ապրիլի 25-ը Անզակյան օրն է, որ կարևոր է ավստրալիացիների և էլ կարևոր հայերի համար: Սա այն օրն է, երբ սկսվեց ցեղասպանությունը: Ավելի քան 1,5մլն հայեր զոհվեցին անտանելի պայմաններում. տղամարդիկ, կանայք, երեխաներ ստորացվեցին և ամեն ինչ արվեց նրանց ոչնչացնելու համար: Սա առաջին գլխավոր ցեղասպանությունն էր ժամանակակից աշխարհում և պատմական նախադեպ դարձավ հետագայում՝ Երկրորդ աշխարհամարտի ընթացքում հրեա ժողովրդին կոտորելու համար: Ադոլֆ Հիտլերի նշանավոր խոսքը, որ ասվեց հրեաների ցեղասպանության քննարկումների ժամանակ, հաճախ է մեջբերվում: Նա ասաց. «Ո՞վ է այսօր խոսում հայերի կոտորածի մասին»:

Հայ ժողովուրդը հանդիսանում է հնագույն քաղաքակրթություններից մեկի կրողը: Նրանք առաջինն էին որ ընդունեցին քրիստոնեական հավատքը, հայոց թագավորն էր, որ ավելի վաղ ընդունեց քրիստոնեությունը, քան Հռոմեական կայսրությունը, հայ ժողովուրդն էր, որ բարձր մակարդակի քաղաքակրթություն հիմնեց Միջին Արևելքում՝ նախքան բյուզանդացիների, ապա օսմանցիների կողմից նվաճվելը: Չնայած դարերի ընթացքում օտար լծի տակ գտնվելուն, նրանք պահպանեցին իրենց մշակույթը, հավատքը և լեզուն: Նրանք իբրև սփյուռք սփռվեցին Օսմանյան կայսրությունով մեկ և դարձան հիանալի և հայտնի առևտրականներ, գործարարներ և հիմնադրամներ՝ իրենց համայնքներում: Առևտրում նրանց միասնությունն ու ունակությունը էլ առաջ բերեց թշնամանք և ատելություն օսմանցիների կողմից:

Երբ 1914թ. Ռուսական կայսրությունը պատերազմի մեջ մտավ Թուրքիայի հետ, թուրքերը դրանով հնարավորություն ունեցան ոչնչացնելու այն ժողովրդին, որին նրանք մշտապես ստորացրել և արհամարհել են, ժողովուրդ, որին չեն կարողացել ընկճել 500 տարիների ընթացքում: Այն ժամանակ, երբ Դարդանելում պատերազմը հասավ գագաթնակետին, ապրիլի

24-ին թուրքերը սկսեցին հայկական ցեղասպանությունը, հենց նույն օրը, երբ դաշնակիցները որոշել էին ափ իջնել Անզակյան ծովածոցում: Օսմանցիները երբեք չեն ճանաչել այդ ցեղասպանությունը: Այս ամենը կազմակերպող փաշայի արձանը այսօր էլ դեռ կանգնած է մնում Ստամբուլում: Աշխարհում ոչ մի ուրիշ տեղ չկա այն անձի արձանը, որ կազմակերպել և պլանավորել է ցեղասպանությունը:

Հայ ժողովուրդը բոլոր իրավունքներն ունի, և պարտավոր է իրոք պահել այդ ահավոր օրերի հիշատակը: Նրանք իրավունք ունեն ասելու, որ ցեղասպանության ականատեսները, կազմակերպիչները և հենց ինքը՝ ցեղասպանությունը միշտ պետք է բարձրացվեն արդարության սեղանին: Եթե մենք ինչոր ձևով հարգում ենք հրեաների և 1997թ. կոտորած թութսիների հիշատակը, ապա այս ամենը նախ և առաջ պետք է արվի 1915թ. հայ ժողովրդի դեմ կիրառված սարսափելի դեպքերը ճանաչելով:

Յուրաքանչյուր մեկը, որ հավատում է մարդկային իրավունքներին և արժանապատվությանը, պետք է ճանաչի այս դեպքերը և ընդունի այն ավանդը, որ ներդրել են հայերն այստեղ: Ավստրալիայում հայերն իրենց շատ լավ են դրսևորում: Նրանք առաջ են քաշվել ավստրալիական համայնքի կողմից և իրենց ընտանիքներով ներգրավվել են աշխատանքային ամենատարբեր ոլորտներում: Լիբերալների կուսակցության անունից ես ողջունում և ճանաչում են նրանց: Ես հպարտ եմ ասելու, որ հայերն այս երկրի ամենափայլուն էթնիկ ներկայացուցչական համայնքն են:

Ես վերադառնում եմ հարցի էությանը, որ առաջ է քաշվել Ազատ առևտրի նախարարի և Սպորտի և հանգստի նախարարի կողմից և ես միանում եմ գործընկերներին՝ Վիլոգբայի մեծարգո ներկայացուցչին, որը երկար զեկույց ունեցավ հայ ժողովրդի մասին, որոնցից շատերն ապրում են Վիլոգբայի ընտրատարածքում և իրենց եկեղեցին են կառուցել Չաթսվուդ-Վիլոգբայ շրջանում: Նրանց կապվածությունը իրենց հավատքին, որին նրանք ամուր կառչեցին շուրջ 1700 տարի առաջ աշխարհում առաջինը ընդունելով քրիստոնեական հավատքը,

նրանց պահեց միասին: Հայոց եկեղեցին նրանց հիմնասյունն է եղել ահավոր երկար ժամանակ: Յուրաքանչյուր մեկը պետք է ողջունի նրանց և դատապարտի 1915թ., սարսափելի դեպքերը: Բոլոր մեծարգո անդամները հարկ է, որ արտահայտեն իրենց որոշումը հայ ժողովրդի այս հարցի շուրջ, որպեսզի նման բան այլևս երբեք տեղի չունենա: Սա կարող է համոզիչ լինել միայն, եթե մարդիկ որոշեն կանգնեցնել հուշարձան այս դեպքերի վերաբերյալ՝ պարսավելու նրանց, ովքեր սա արեցին և ողջունելու փրկվածներին՝ այսօրվա հայ ժողովրդին:

Պրն. Անդերսոնի առաջարկությամբ քննարկումը հետաձգվեց: